

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА-МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ТОШКЕНТ ТИББИЁТ АКАДЕМИЯСИ
ХУЗУРИДАГИ ПЕДАГОГ КАДРЛАРНИ ҚАЙТА
ТАЁРЛАШ ВА УЛАРНИ МАЛАКАСИНИ
ОШИРИШ ТАРМОҚ МАРКАЗИ

“ОЛИЙ ҲАМШИРАЛИК ИШИ “

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ПЕДАГОГ ВА РАХБАР КАДРЛАРИНИ ҚАЙТА
ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШНИ ТАШКИЛ ЭТИШ
БОШ ИЛМИЙ - МЕТОДИК МАРКАЗИ**

**ТОШКЕНТ ТИББИЁТ АКАДЕМИЯСИ ҲУЗУРИДАГИ ПЕДАГОГ КАДРЛАРНИ
ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШ ТАРМОҚ
МАРКАЗИ**

“Олий ҳамширалик иши” йўналиши

**“ОЛИЙ ҲАМШИРАЛИК ИШИДА АХОЛИ САЛОМАТЛИГИНИ
МУҲОФАЗА ҚИЛИШ МАСАЛЛАРИ”**

МОДУЛИ БЎЙИЧА

Ў Қ У В – У С Л У Б И Й М А Ж М У А

**Мазкур ўқув-услубий мажмуа Олий ва ўрта махсус таълим
вазирлигининг 2020 йил 7 декабрдаги 648-сонли буйруғи билан
тасдиқланган ўқув режа ва дастур асосида тайёрланди.**

Тузувчилар: Х.Е.Рустамова –ТДСИ “Жамоат саломатлиги, соғлиқни
сақлашни бошқариш ва жисмоний маданият” кафедраси
профессори, т.ф.д.

Такризчилар: Разикова И.С. – ТМА Аллергология, клиник иммунология ва
хамширалик иши кафедраси мудири, т.ф.д., профессор
Мухамедханова Ш.Т. – ТошПМИ ОМХ факултети декани,
т.ф.н., доцент

*Ўқув-услубий мажмуа Тошкент тиббиёт академияси Кенгашининг 2020 йил
25-декабрдаги 7-сонли қарори билан нашрга тавсия қилинган.*

МУНДАРИЖА

1. ИШЧИ ДАСТУР.....	5
2.МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ.....	13
3. НАЗАРИЙ МАТЕРИАЛЛАР.....	23
4. АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАР.....	62
5. ГЛОССАРИЙ.....	83
6. АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ.....	85

I ИШЧИ ДАСТУР

Кириш

Мустақилликнинг илк кунларидан бошлаб Республикамиз халқ хўжалигининг барча соҳаларида чуқур ислоҳотлар бошланди. Аҳоли саломатлигини муҳофаза қилиш Президентимиз ва ҳукуматимизнинг доимий диққат марказида бўлиб, давлатимизнинг энг устивор ижтимоий масалаларидан бирига айланди. Ушбу ўқув-услубий мажмуа ўқитишдан мақсад умумий саломатликнинг, инсон саломатлигининг қонуниятлари, аҳоли ва фуқаролар соғлиғини сақлаш ва янада яхшилашнинг ташкилий, амалий, услубий ва назарий асослари бўйича кўникмалар ҳосил қилиш фанини ўқитиш асосий мақсад ҳисобланади. Валеологиянинг асосий муаммолари ва вазифалари, "саломатлик" ва "касаллик"нинг ижтимоийлиги, "саломатлик" ва "хасталик" тушунчаларининг категориялари, соғлом турмуш тарзини шакллантириш бўйича стандартлар ишлаб чиқиш, жамият, индивидуал саломатлик, соғлом шахслар саломатлигини сақлаш бўйича турмушда амал қилинадиган муҳим принциплар ва маҳаллий бошқарув органлари, умумий амалиёт шифокорининг соғлом шахслар соғлиғини муҳофазалашдаги роли.

Мустақил ривожланиш йилларида мамлакатимиз соғлиқни сақлаш тизимини барпо этишни давом эттириш ва янгилаш имконини бераётган мустаҳкам пойдевор яратилди. **Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 20 апрелдаги ПҚ 2909 – сонли «Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарори** билан соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилиш Давлат дастурининг энг муҳим қоидалари ва мақсадли вазифалари умуман муваффақиятли амалга оширилмоқда. Тиббий хизмат кўрсатиш тизими амалда тўлиқ қайта кўриб чиқилди, республикада соғлиқни сақлаш тизимини барпо этишнинг принципаал янгича ёндашувлари ишлаб чиқилди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 5 майдаги ПҚ-2956–сонли “Ўзбекистон Республикасида тиббий таълим тизимини янада

ислоҳ қилиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори асосида тиббиёт соҳасида олий маълумотли кадрлар тайёрлаш тизими тубдан ислоҳ қилинди. Ўтган 25 йил ичида кадрлар тайёрлаш сифатини ошириш, янги давлат таълим стандартларини яратиш, ўқув жараёнига янги ахборот –коммуникацион, педагогик, таълим технологияларини жорий этиш, ҳозирги замон талабидан келиб чиққан ҳолда малакали тиббиёт ходимларини тайёрлаш бўйича республикамизда таълим соҳасида катта ислохотлар амалга оширилди. Тиббиёт ходимларини профессионал билим даражасини ошириш мақсадида кадрлар тайёрлашни бир нечта босқичларда олиб бориш тизими яратилди.

Модулнинг мақсади ва вазифалари

“Олий ҳамширалик ишида аҳоли саломатлигини муҳофаза қилиш масалалари” модулининг мақсади: Умумий саломатликнинг, инсон саломатлигининг қонуниятлари, аҳоли ва фуқаролар соғлиғини сақлаш ва янада яхшилашнинг ташкилий, амалий, услубий ва назарий асослари бўйича кўникмалар ҳосил қилиш. ОХИда профилактиканинг замонавий муаммолари ҳақида билимларини такомиллаштириш, педагогик муаммоларни аниқлаш, таҳлил этиш ва баҳолаш, олий ҳамширалик иши таълим йўналишига назарий ва касбий тайёргарликни таъминлаш ва янгилаш, касбий компетентликни ривожлантириш асосида таълим-тарбия жараёнларини самарали ташкил этиш ва бошқариш бўйича билим, кўникма ва малакаларни такомиллаштиришга қаратилган.

“Олий ҳамширалик ишида аҳоли саломатлигини муҳофаза қилиш масалалари” модулининг вазифалари:

- замонавий олий ҳамширалик ишида профилактика назарияларини тадбиқ қилишда педагогик маҳоратдан фойдаланиш;
- педагогик кадрлар тайёргарлигига қўйиладиган талаблар , таълим ва тарбия ҳақидаги ҳужжатлар;
- Олий ҳамширалик ишида профилактиканинг тарақиёт йўналишлари ва инновациялари ҳақида тингловчиларнинг билим, кўникма ва малакаларини такомиллаштириш ва чуқурлаштириш;

Модул бўйича тингловчиларнинг билими, кўникмаси, малакаси ва компетенция қўйиладиган талаблар

“Олий ҳамширалик ишида аҳоли саломатлигини муҳофаза қилиш масалалари” модулини ўзлаштириш жараёнида амалга ошириладиган масалалар доирасида: **Тингловчи:**

- аҳоли саломатлигини сақлаш ва уни мустаҳкамлаш мақсадида олиб бориладиган санитария статистик тадқиқотларни ўтказишни;
- Ўзбекистонда аҳоли саломатлигини муҳофазалаш тизимини;
- Ўзбекистон Республикасининг фуқаролар соғлигини сақлаш тўғрисидаги ҳуқуқий-норматив ҳужжатларни **билиши** керак.

Тингловчи:

- аҳоли саломатлик ҳолатини таҳлил этиши, ”саломатлик” ва “хасталик” категорияларини,
- Аҳоли саломатлигига таъсир этувчи турмуш тарзи омилларини аниқлаш,
- статистик тадқиқотларнинг умумий назарияси, статистик кузатишларни ташкил этиш;
- статистик тадқиқотлар натижаси материалларни расмийлаштириш ва уларни жамлаш, ҳисоблаш, таҳлил қилиш;
- ҳамширанинг амалий иш фаолиятида математик – статистик усуллардан фойдалана олиши лозим бўлган **кўникмаларига** эга бўлиши лозим.

Тингловчи:

- ижтимоий-гигиеник тадқиқотларни ўтказишда фаол иштирок этиш;
- “Саломатликни муҳофазалаш”, яъни касалликларни олдини олиш, умрни узайтириш кабиларни эрта ташҳислай олиш;
- касалликлар профилактикасини амалга оширишни жорий этиш;
- инсон турмуш даражаси, саломатлигини яхшилаш, қўллаб қувватлашга қаратилган ижтимоий механизмларни ишлаб чиқиш ва амалиётда татбиқ этиш **малакаларига** эга бўлиши зарур.

Тингловчи:

- тиббиёт илмига оид журналларни доимо мутолаа қилиш;
- Соғлиқни Сақлаш Вазирлиги буйруқларига амал қилиш;
- турли ёшдагиларга соғлом турмуш тарзини тадбиқ қилиш кўникмаларини эгаллаш;
- касалликларнинг олдини олишнинг замонавий усулларини амалиётга тадбиқ этиш **компетенцияларини эгаллаши лозим.**

Модулни ташкил этиш ва ўтказиш бўйича тавсиялар

“Олий ҳамширалик ишида аҳоли саломатлигини муҳофаза қилиш масалалари” курси маъруза ва амалий машғулотлар шаклида олиб борилади.

Курсни ўқитиш жараёнида таълимнинг замонавий методлари, педагогик технологиялар ва ахборот-коммуникация технологиялари қўлланилиши назарда тутилган:

- маъруза дарсларида замонавий компьютер технологиялари ёрдамида презентацион ва электрон-дидактик технологиялардан;

- ўтказиладиган амалий машғулотларда техник воситалардан, экспресс-сўровлар, тест сўровлари, ақлий ҳужум, гуруҳли фикрлаш, кичик гуруҳлар билан ишлаш, коллоквиум ўтказиш, ва бошқа интерактив таълим усулларини қўллаш назарда тутилади.

Модулнинг ўқув режадаги бошқа модуллар билан боғлиқлиги ва узвийлиги

Модул мазмуни ўқув режадаги “Олий ҳамширалик ишида аҳоли саломатлигини муҳофаза қилиш масалалари” ўқув модули билан узвий боғланган ҳолда педагогларнинг касбий педагогик тайёргарлик даражасини орттиришга хизмат қилади.

Модулнинг олий таълимдаги ўрни

Модулни ўзлаштириш орқали тингловчилар педагогик муаммоларни аниқлаш, уларни таҳлил этиш ва баҳолашга доир касбий компетентликка эга бўладилар.

Модул бўйича соатлар тақсимоти:

№	Модул мавзулари	Тингловчининг ўқув юкلامаси, соат					
		Хаммаси	Аудитория ўқув юкلامаси				
			жами	Жумладан			
				Назарий	Амалий	машгулот	Кўчма
НАЗАРИЙ ҚИСМ (маърузалар)							
1	Аҳоли саломатлиги ва уни ўрганишда санитария-статистик тадқиқотларни ўрни.	6	6	2	4		
2	Саломатликни муҳофазалаш борасида ҳамширанинг амалий иш фаолиятида илмий асосланган ижтимоий-гигиеник тадқиқотларни ахамияти.	4	4	4			
3	Ўзбекистонда аҳоли саломатлигини муҳофазалаш тизими.	6	6	2	4		
	Жами	16	16	8	8		

НАЗАРИЙ МАНҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-мавзу: Аҳоли саломатлиги ва уни ўрганишда санитария-статистик тадқиқотларни ўрни.

1. Аҳоли саломатлигини сақлаш ва уни мустаҳкамлаш тамойиллари
2. Аҳоли саломатлигини ўрганишда санитария-статистик тадқиқотларни ўрни.
3. Статистик тадқиқотларнинг умумий назарияси, статистик кузатишларни ташкил этиш, олинган материалларни расмийлаштириш ва амалиётга тадбиқ этиш учун тавсиялар тайёрлаш қоидалари

2-мавзу: Саломатликни муҳофазалаш борасида ҳамширанинг амалий иш фаолиятида илмий асосланган ижтимоий-гигиеник тадқиқотларни ахамияти.

1. Ҳамширанинг амалий иш фаолиятида математик – статистик усулларнинг ўрни
2. Аҳоли саломатлигини ўзгариши қонуниятларини, унга ташқи муҳит таъсирини аниқлаш
3. Аҳоли саломатлигига таъсир этувчи хавф омилларини ўрганиш усуллари ва ўтказилган тадқиқотлар ёрдамида аҳоли ёки унинг айрим гуруҳлари саломатлигини янада яхшилаш борасидаги чора-тадбирларини ўтказиш босқичлари.
4. Аҳоли орасида касалликларни олдини олиш, умрни узайтириш, ақлий ва жисмоний саломатликни таъминлаш тамойиллари
5. Атроф-муҳитни соғломлаштириш, инсонларни шахсий гигиена қоидаларига ўргатиш йўллари
6. Юқумли ва юқумли бўлмаган касалликларга қарши кураш, эрта ташхислаш ва касалликлар профилактикасини амалга ошириш йўллари

3-мавзу: Ўзбекистонда аҳоли саломатлигини муҳофазалаш тизими.

1. Ўзбекистонда аҳоли саломатлигини муҳофазалашга қаратилган меёрий-хуқуқий ҳужжатлар
2. Фуқароларнинг соғлигини сақлашга доир ҳуқуқлари ва мажбуриятлари
3. Давлат органлари, корхоналар, муассасалар, ташкилотлар, жамоат бирлашмаларининг фуқароларнинг соғлом турмуш тарзини шакллантириш соҳасидаги фаолияти.

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-Мавзу: Аҳоли саломатлиги ва уни ўрганишда санитария-статистик тадқиқотларни ўрни.

1. Санитария статистик тадқиқотларни ўтқозиш қоидалари.
2. Статистик кузатишларни ташкил этиш, олинган материалларни расмийлаштириш ва уларни жамлаш, ҳисоблаш қоидалари.
3. Статистик таҳлил усуллари.

2-Мавзу: Ўзбекистонда аҳоли саломатлигини муҳофазалаш тизими.

1. Ўзбекистон Республикасининг фуқаролар соғлигини сақлаш тўғрисидаги Қонун, Фармон ва қарорлари, буйруқлар.
2. Касалликларни олдини олиш, умрни узайтиришга қаратилган чора-тадбирлар
3. Аҳоли орасида ақлий ва жисмоний саломатликни фаоллаштириш масалалари
4. Атроф-муҳитни соғломлаштириш масалалари
5. Юқумли ва юқумли бўлмаган касалликларга қарши кураш муоммалари
6. Инсонларни шахсий гигиена қоидаларига ўргатишда хамшираларнинг роли
7. Касалликларни эрта ташхислаш ва профилактикасини амалга ошириш чора-тадбирлари

ЎҚИТИШ ШАКЛЛАРИ

Мазкур модул бўйича қуйидаги ўқитиш шаклларидан фойдаланилади:

- ўқув ишини ташкиллаштиришнинг интерфаол шаклларидан: бинар-маъруза, савол-жавобли маъруза, суҳбат-маърузалар орқали ташкиллаштириш назарда тутилган.

- ўқув фаолиятини ташкил этиш шакллари сифатида қуйидагилардан фойдаланиш назарда тутилган:

- маъруза машғулотида оммавий, жуфтлик, индивидуал;

II МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ

«SCAMPER» усули

<i>SUBSTITUTE</i> (АЛМАШТИРИШ)	нима билан алмаштириши мумкин?
<i>COMBINE</i> (БИРЛАШТИРИШ)	нималарни бирлаштириши мумкин?
<i>ADAPT</i> (МОСЛАШТИРИШ)	нимага мослаштириши мумкин?
<i>MODIFY/MAGNIFY</i> (МОДИФИКАЦИЯ БОШҚА ТУРИ (ҲОЛАТИ))	Қандай яхшилашим мумкин? (ортиқча ишланган, етмаяпти)
<i>PUT TO OTHER USES</i> (БОШҚАСОҲАЛАРДАҚЎЛЛАШ)	Нима ўзгариши мумкин? (маълумотни шакли, белгилар, ранг ва бошқалар)
<i>ELEMINATE</i> (ҚИСҚАРТИРИШ)	яна қандай ҳолда қўллаш мумкин?
<i>REARRANGE/REVERSE</i> (ТАРТИБИНИ ЎЗГАРТИРИШ)	Нимани қайта тиклаш мумкин? (Буюртмани ўзгартириши, компонентларни алмаштириши)

Технологиянинг мақсади: мураккаб масалаларни ечишда янги идеялар қидириб топишга ёрдам берадиган самарали схема. Бу техноглогиянинг келиб чиқишига барча янги идеялар эскиларининг модифицирланган шакли эканлигига тасдиқловчи кузатувлар сабаб бўлган.

Технологияни амалга ошириш тартиби:

- қатнашчиларга мавзуга оид бўлган якуний хулоса ёки ғоя таклиф этилади;
- ҳар бир иштирокчига «SCAMPER» технологиясининг босқичлари ёзилган қоғозларни тарқатилади;
- иштирокчиларнинг муносабатлари гуруҳий тартибда тақдимот қилинади.

«SCAMPER» усули қатнашчиларда касбий-назарий билимларни амалий машқлар ва мавжуд тажрибалар асосида тезроқ ва муваффақиятли ўзлаштирилишига асос бўлади.

Намуна:

Фикр: “ЮКТ каслликларини олдини олишда тўғри овкатланишнинг самарадорлигини исботланг”.

Топшириқ: Мазкур фикрга нисбатан муносабатингизни «SCAMPER» орқали таҳлил қилинг.

“KWHL креатив” усули

Методнинг мақсади: мавжуд назарий билимлар ва амалий тажрибаларни таҳлил қилиш, билимларни мустаҳкамлаш, такрорлаш, баҳолашга, мустақил, танқидий фикрлашни, ностандарт тафаккурни шакллантиришга хизмат қилади.

<i>KWHL креатив таълим усули</i>	
<i>Нималарни биламан:</i>	<i>Нималарни билишни хоҳлайман, нималарни билишим керак:</i>
<i>3. Қандай қилиб билиб ва топиб оламан:</i> -	<i>Нималарни билиб олдим:</i>

Методни амалга ошириш тартиби:

- иштирокчилар машғулотнинг бошида ва машғулотнинг охирида олган билимларини намоиш этадилар.

“Дизайн фикрлаш” методи.

Методнинг мақсади: қадамба қадам амалга ошириладиган усул бўлиб оддийдан мураккабга қараб боради. Билимларни мустаҳкамлаш, такрорлаш, баҳолашга, ностандарт тафаккурни шакллантиришга хизмат қилади.

Эмпатия- 1 қадамда тингловчи мавжуд муаммога максимал “кўмилиши” керак

Фокуслаш- 2 қадамда барча йиғилган билимлар масалани ечиш учун конкретлаштирилади. Аналитик фикрлаш ва асосийсини топишга ўргатади.

Ғоя- 3 қадам, мия хужуми ёрдамида турли вариантларни ичидан энг фойдалиси, камхаражатлиси танлаб олинади. Бу ғояни таклиф қилган ўқувчи уни химоя қила олиши керак.

Прототип- 4 қадам. Ушбу ғоянинг прототипини, моделини ёки макетини ясаш, ролли ўйин ёрдамида кўрсатиб бериш.

Мисол: Смартфон моделини танлаш

Мисол: Автобус бекати моделини танлаш

Мисол: “Ролли ўйин” орқали кўрсатиб бериш.

ТЕСТ- 5 қадам, прототипни амалиётда синаб кўриш. Қайта боғланишни амалга ошириш.

“SWOT-таҳлил” методи.

Методнинг мақсади: мавжуд назарий билимлар ва амалий тажрибаларни таҳлил қилиш, таққослаш орқали муаммони ҳал этиш йўллари топишга, билимларни мустаҳкамлаш, такрорлаш, баҳолашга, мустақил, танқидий фикрлашни, ностандарт тафаккурни шакллантиришга хизмат қилади.

S – (strength)

- кучли томонлари

W – (weakness)

- заиф, кучсиз томонлари

O – (opportunity)

- имкониятлари

T – (threat)

- тўсиқлар

Намуна: Буйрак трансплантациясининг таҳлилини ушбу жадвалга туширинг.

S	Буйрак трансплантациясининг кучли томонлари	Бемор оғир буйрак етишмовчилигидан халос бўлади
W	Буйрак трансплантациясининг кучсиз томонлари	Трансплантация усулининг буйрак етишмовчилигидан фойда бермаслиги, донорларни топиш мураккаблиги
O	Буйрак етишмовчилигидан трансплантациясининг имкониятлари (ички)	Бемор доимий дорилар билан даволанишдан халос бўлади, жисмоний меҳнатни бажара олади
T	Тўсиқлар (ташқи)	Республикамизда трансплантология яхши ривожланмаганлиги

Кейс-стади методи

«Кейс-стади» - инглизча сўз бўлиб, («case» – аниқ вазият, ҳодиса, «stadi» – ўрганмоқ, таҳлил қилмоқ) аниқ вазиятларни ўрганиш, таҳлил қилиш асосида ўқитишни амалга оширишга қаратилган метод ҳисобланади. Мазкур метод дастлаб 1921 йил Гарвард университетида амалий вазиятлардан иқтисодий бошқарув фанларини ўрганишда фойдаланиш тартибида қўлланилган. Кейсда очик ахборотлардан ёки аниқ воқеа-ҳодисадан вазият сифатида таҳлил учун фойдаланиш мумкин. Кейс харакатлари ўз ичига қуйидагиларни камраб олади: Ким (Who), Қачон (When), Қаерда (Where), Нима учун (Why), Қандай/ Қанақа (How), Нима-натижа (What).

“Кейс методи” ни амалга ошириш босқичлари

Иш Босқичлари	Фаолият шакли ва мазмуни
1-босқич: Кейс ва унинг ахборот таъминоти билан таништириш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ якка тартибдаги аудио-визуал иш; ✓ кейс билан танишиш(матнли, аудио ёки медиа шаклда); ✓ ахборотни умумлаштириш; ✓ ахборот таҳлили; ✓ муаммоларни аниқлаш
2-босқич: Кейсни аниқлаштириш ва ўқув топшириғни белгилаш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ индивидуал ва гуруҳда ишлаш; ✓ муаммоларни долзарблик иерархиясини аниқлаш; ✓ асосий муаммоли вазиятни белгилаш
3-босқич: Кейсдаги асосий муаммони таҳлил этиш орқали ўқув топшириғининг ечимини излаш, ҳал этиш йўллари ишлаб чиқиш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ индивидуал ва гуруҳда ишлаш; ✓ муқобил ечим йўллари ишлаб чиқиш; ✓ ҳар бир ечимнинг имкониятлари ва тўсиқларни таҳлил қилиш; ✓ муқобил ечимларни танлаш
4-босқич: Кейс ечимини шакллантириш ва асослаш, тақдимот.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ якка ва гуруҳда ишлаш; ✓ муқобил вариантларни амалда қўллаш имкониятларини асослаш; ✓ ижодий-лойиҳа тақдимотини тайёрлаш; ✓ якуний хулоса ва вазият ечимининг амалий аспектларини ёритиш

Кейс. “Ёш оила” мақсадли гуруҳида руҳий аспектлар. Руҳий аспектлар учун стандартлар қўйидаги фазилатларда намоён бўлиши мумкин: толерантлик яъни ҳамжихатликда, жон куярликда, оқилаликда, одоб-ахлоқда ва хушмуомалаликда. Аёллар эса: *бокиралик, мулойимликни шакллантиришлари лозим, ҳаммиса ўзиникини уқтиришга интилишдан қочишлари керак.* Булғуси турмуш ўртоқларнинг руҳий мослигини аниқлашда, популяцион алгоритмни яратиш энг

муҳим омил ҳисобланади. *Популяцион алгоритм* қўйидаги йўналишлар билан белгиланади: руҳий мослик – психолог маслаҳати, ёш инсонларни руҳий тайёрлаш билимларини шакллантиришни таълим тизимига киритиш; жинсий тарбия ва интим муносабати маданиятини шакллантириш.

Кейснн бажариш босқчилари ва топшириқлар:

- Бемордаги муаммони келтириб чиқарган асосий сабабларни белгиланг (индивидуал ва кичик гуруҳда).
- Беморни диагноз қўйиш ва даволашдаги ишлар кетма-кетлигини белгиланг (жуфтликлардаги иш).

Венн Диаграммаси методи.

Методнинг мақсади: Бу метод график тасвир орқали ўқитишни ташкил этиш шакли бўлиб, у иккита ўзаро кесишган айлана тасвири орқали ифодаланади. Мазкур метод турли тушунчалар, асослар, тасавурларнинг анализ ва синтезини икки аспект орқали кўриб чиқиш, уларнинг умумий ва фарқловчи жиҳатларини аниқлаш, таққослаш имконини беради.

Методни амалга ошириш тартиби:

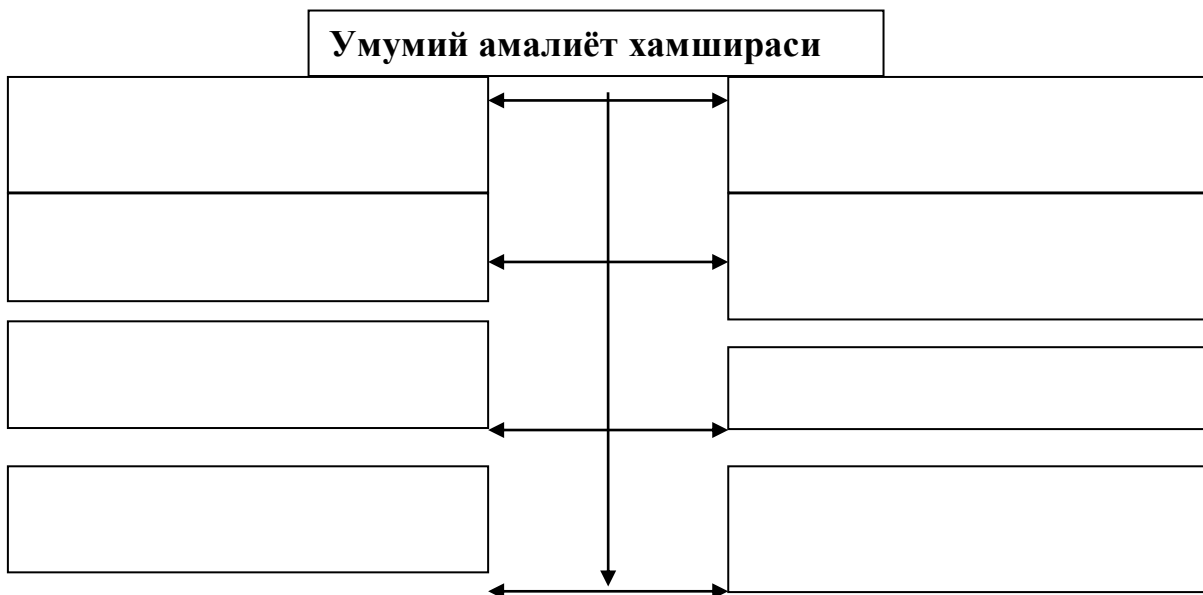
- иштирокчилар икки кишидан иборат жуфтликларга бирлаштириладилар ва уларга кўриб чиқиладиган тушунча ёки асоснинг ўзига хос, фарқли жиҳатларини (ёки акси) доиралар ичига ёзиб чиқиш таклиф этилади;
- навбатдаги босқичда иштирокчилар тўрт кишидан иборат кичик гуруҳларга бирлаштирилади ва ҳар бир жуфтлик ўз таҳлили билан гуруҳ аъзоларини таништирадилар;
- жуфтликларнинг таҳлили эшитилгач, улар биргалашиб, кўриб чиқиладиган муаммо ёхуд тушунчаларнинг умумий жиҳатларини (ёки фарқли) излаб топадилар, умумлаштирадилар ва доирачаларнинг кесишган қисмига ёзадилар.

Намуна: Юрак нуксони синдромига хос

Кластер усули

Умумий амалиёт ҳамшираси СТТ шакллантиришга қаратилган қандай текширувларни ўткази олиши керак.

Таққослаш усули.

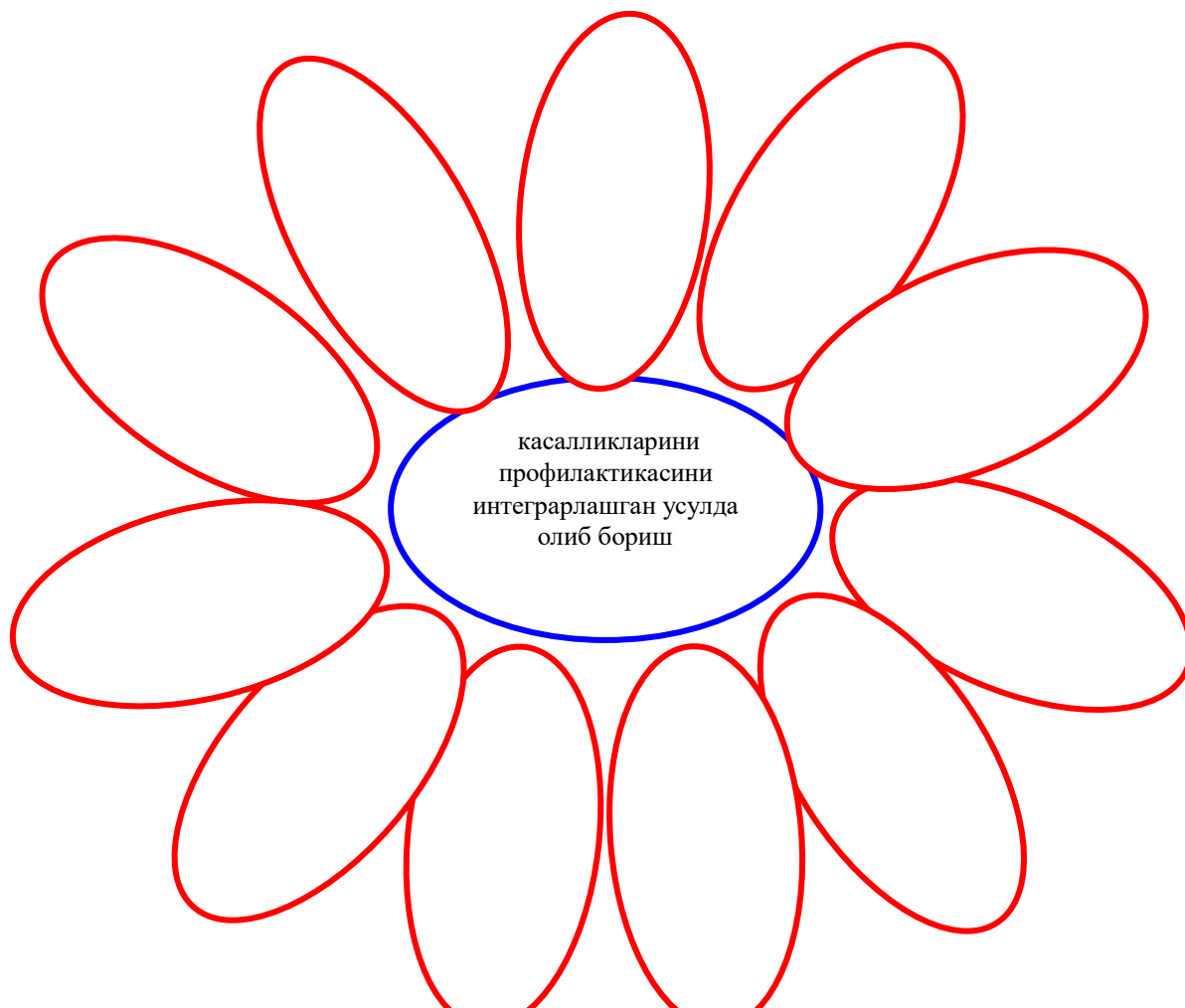
Касалликларни олдини олиш

Бирламчи профилактика	Иккиламчи профилактика

Соғлом турмуш тарзи

Профилактика	Реабилитация

Мойчечак усули

“ИНСЕРТ” усули

Белгилар	Нимани билдиради
“ V ”	Мен буни биламан ва қўшиламан
« + »	Мен учун янги информация
“ _ ”	Мен билган информацияларга зид
“ ? ”	Бу информацияни текшириб кўриш керак

III НАЗАРИЙ МАТЕРИАЛЛАР

“Олий ҳамширалик ишида аҳоли саломатлигини муҳофиза қилиш масалалари”

1-мавзу: Аҳоли саломатлиги ва уни ўрганишда санитария-статистик тадқиқотларни ўрни.

4. Аҳоли саломатлигини сақлаш ва уни мустаҳкамлаш тамойиллари
5. Аҳоли саломатлигини ўрганишда санитария-статистик тадқиқотларни ўрни.
6. Статистик тадқиқотларнинг умумий назарияси, статистик кузатишларни ташкил этиш, олинган материалларни расмийлаштириш ва амалиётга тадбиқ этиш учун тавсиялар тайёрлаш қодалари

Калит сўзлар: аҳоли саломатлиги, соғлиқни сақлаш тизими, қонун, санитария-статистик тадқиқотла.

Аҳоли саломатлигини сақлаш ва уни мустаҳкамлаш мақсадида ўтказиладиган санитария статистик тадқиқотларни ўтказишда нафақат шифокор-тадқиқотчи, балки ҳамшира ҳам қатнашади. Ҳамшира ҳам тиббий статистиканинг назарий асослари бўлган материалистик диалектика, сиёсий иқтисод ва ўтказилаётган тадқиқот соҳасидаги тиббиёт фанлари ҳақида этарли маълумотга эга бўлиши керак. Бундан ташқари статистик тадқиқотларнинг умумий назарияси, статистик кузатишларни ташкил этиш, олинган материалларни расмийлаштириш ва уларни жамлаш, ҳисоблаш қодалари ва статистик таҳлил усуллари ҳақида билимга эга бўлиши керак. Ҳамшира ўз амалий иш фаолиятида, илмий асосланган танлов ва ҳисоблаш усули бўлган математик – статистик усуллардан фойдаланиш, ижтимоий-гигиеник тадқиқотларни ўтказишда қатнашиш ва аҳоли саломатлигини ўзгариши қонуниятларини ўрганиш, уларга ташқи муҳит таъсирини аниқлаш ва ўтказилган тадқиқотлар ёрдамида аҳоли ёки унинг айрим гуруҳлари саломатлигини янада яхшилаш борасидаги чора-тадбирларини ўтказиш

кабиларда фойдаланади.

Статистика - бу жамият фанларидан бири бўлиб, у жамият орасида учрайдиган ҳодисаларнинг миқдор ўзгаришларини, сифат ўзгаришлари билан боғлаб ўрганадиган фандир.

Статистика фани жамият ҳаётининг қайси соҳасига тегишли ҳодисаларни ўрганишига қараб, у шу соҳанинг номи билан аталади: саноат, қишлоқ хўжалиги, қурилиш, савдо, коммунал хўжалик, суд статистикаси ва ҳоказолар. Жамият фанларидан ташқари статистик услублар биология, кимё, физика фанларида ҳам қўлланилади ва улар биологик, кимё, физик статистикаси номлари билан юритилади.

Тиббиёт, гигиэна, соғлиқни сақлаш билан боғлиқ масалаларни ўрганадиган статистика тиббиёт ёки санитария статистикаси деб аталади.

Тиббиёт статистикаси жамоат соғлиғини сақлаш фанининг асосий бир бўлаги ҳисобланади ва у ўз навбатида икки қисмга бўлинади: аҳоли саломатлиги статистикаси ва соғлиқни сақлаш статистикаси.

Аҳоли саломатлигини сақлаш ва уни мустаҳкамлаш каби масалаларни ҳал этиш учун аҳоли саломатлигига таъсир этувчи асосий омилларни аниқловчи ва уларнинг қонуниятларини очиқ берувчи, ижтимоий-гигиэник тадқиқотларда кенг қўлланилувчи статистик услубларга мурожаат этилади.

Статистик усул аҳоли саломатлигини ва ундаги ўзгаришларни, тиббиёт муассасаларини фаолиятини ва унинг самарасини объектив баҳолаш имконини беради. Клиник, экспериментал илмий тадқиқотларда санитария статистикаси ўрганилаётган ҳодисаларнинг моҳиятини, ички қонуниятларини очиқ беради. Статистик усулнинг энг муҳим босқичларидан бири олинган маълумотларни йиғиш, таҳлил этиш ва баҳолашдан иборатдир.

Статистик усул кўпроқ математик статистикага суянган ҳолда тадқиқот натижаларини ҳисоблайди ва таҳлил этади. Уларга нисбий қийматлар, ўртача қийматлар, стандартлаш усули, коррелясион таҳлил, дисперсион таҳлил каби баҳолаш мезонлари ва бошқалар киради.

Статистик тадқиқотлар аҳоли орасидаги туғилиш, ўлим, касалланишларни,

уларнинг катталикларини ва қонуниятларини очиб бериш учун қисқа умумий дастур орқали, уларга таъсир этувчи ижтимоий - гигиеник, тиббий - биологик омиллар ва тиббий ёрдамнинг ташкил этилганлигини кенг ва чуқур дастур орқали олиб борилиши ва ўтказилиши мумкин.

Ҳар қандай ташкил этилган статистик тадқиқотлар бир турдаги схемага асосланган ва бир хил статистик босқичлардан иборат.

Санитария - статистик тадқиқотлар бирма - бир давом этувчи 4 босқичдан иборат:

1 - босқич - тадқиқот режасини ва дастурини тузиш.

2 - босқич - статистик маълумот йиғиш ва кузатиш.

3 - босқич - олинган статистик маълумотларни гуруҳлаш, жамлаш ва ҳисоблаш.

4 - босқич - статистик таҳлил, хулосалар чиқариш ва уларни амалиётга тадбиқ этиш.

Биринчи босқич - асосий таергарлик босқичи ҳисобланади, чунки тадқиқотларни натижаси олдиндан тўғри тузилган аниқ режа ва дастур асосида олиб борилишига боғлиқ.

Иккинчи босқич – бунда статистик кузатишлар ёки статистик маълумот йиғиш амалга оширилади. Бу босқич тиббиёт муассасаларидаги маълум қайд этувчи ҳужжатларни ҳамшира томонидан тўлдириш орқали амалга оширилади.

Учинчи босқич – йиғилган статистик маълумотларни гуруҳларга ажратиш, жадвалларга ўтказиш, уларни жамлаш ва мутлоқ қийматлардан нисбий қийматлар келтириб чиқаришдан иборат.

Тўртинчи босқич – олинган катталикларни таққослаш, солиштириш, уларга баҳо бериш ва амалиётга тадбиқ қилишдан иборат. Бу босқичда ўрганилаётган ҳодисага омилларнинг таъсирини ўрганиш ва уларни қонуниятларини аниқлаш учун ҳар - хил математик усуллар (корреляция, стандартизация, олинган маълумотлар аниқлигини баҳолаш) қўлланилади.

Умуман статистик тадқиқот олинган натижаларни таҳлил қилиш, ўтказилган тадқиқот хулосаларини амалиётга тадбиқ қилиш билан якунланади.

Биринчи босқич - тадқиқот режасини ва дастурини тузиш. Бу босқич тадқиқотни олиб бориш учун таергарлик босқичи ҳисобланиб у кузатув дастурини, режасини, кузатувдан олинган ма`лумотларни қайд этувчи хужжатни тузишни ўз ичига олади ва кузатувнинг тури, тадқиқот усули, керакли кузатувлар сонини аниқлайди.

Кузатув дастурини тузишда, биринчи навбатда кузатув мақсади ва шу мақсадга эришиш учун бажарилиши лозим бўлган вазифалар белгилаб олинади.

Масалан: Мақсад – “аҳоли орасидаги касалланишларни ўрганиш” деб ёритилганда у мавҳум бўлиб қолади. Бунинг учун эса қайси тур касалликлари, аҳолининг қайси гуруҳида ўрганилиши ва охири босқичда олинандиган натижаларга қараб амалиётга тавсиялар берилиши қисқа, аниқ ва равшан қилиб ёритилган бўлиши шарт.

Кўзда тутилган мақсад - мавзу фақат тадқиқотчигагина тушунарли бўлиб қолмасдан, балки у бошқа мутахассис ва лавозимда ишлайдиган шахсларга ҳам тушунарли бўлиши керак.

Масалан: Тумандаги бир ёшли болалар ўлимининг асосий сабаблари ва уни камайтириш йўллари.

Одатда ҳар қандай мақсадга тўла эришиш учун санитария - статистик ва ижтимоий - гигиэник тадқиқотларда қуйидаги вазифалар ўз аксини топган бўлиши керак:

1. Ўрганилаётган статистик мажмуада, олинган кузатув бирлигини тарқалганлиги, унинг натижалари.
2. Олинган воқеа ёки ҳодисанинг ма`лум минтақалар ва давр орасида ўзгаришлари.
3. Воқеа ёки ҳодисага умумлаштирилган тавсил бериш ва уни бир неча статистик мажмуалар орасида таққослаш (нисбий ва ўртача қийматлар орқали).
4. Олинган статистик қийматларни аниқлигини баҳолаш.
5. Натижавий белгига (касалланиш, ўлим кўрсаткичларига) ижтимоий - гигиэник, ижтимоий – иқтисодий, табиий, экологик омилларни та`сирини

ўрганиш.

6. Омиллар орасидаги ўзаро боғлиқликни аниқлаш.

7. Нативавий белгилар орасидаги ўзаро алоқадорликни аниқлаш.

8. Ўтказилган тадиқот якунига асосан амалиётга керакли таклифлар ва тавсиялар бериш.

Унча катта бўлмаган сатистик тадиқотларда вазифалар одатда 4 - 6 тадан ошмаслиги керак.

Тадиқотчи ма`лум бир мақсад ва вазифаларни олдига қўйишдан олдин шу ҳақдаги тегишли адабиётлар билан тўла танишган бўлиши керак.

Статистик кузатувнинг режаси деганда:

1 – кузатув олиб бориладиган об`эктни; 2 – кузатув бирлигини; 3 – кузатув олиб бориладиган муддатни; 4 – кузатув ўтказиладиган жой; 5 - кузатувни кимлар олиб бориши; 6 - кимнинг раҳбарлигида олиб борилиши; 7 - тадиқотни ўтказиш учун сарф бўладиган моддий маблағ миқдорини аниқлаш тушунилади;

Кузатув олиб бориладиган об`экт деганда, бевосита статистик ма`лумот йиғиладиган муҳит тушунилади. Бу шаҳар ёки туман аҳолиси, вилоят муқим шифохоналарида даволанган беморлар сони, институт талабалари, минтақа ёки ҳудудда яшовчи аҳоли, завод, фабрикаларнинг фаолияти ва бошқалар тушунилади.

Кузатув бирлиги – статистик тадиқот олиб борилаётган муҳитнинг асосий таркибий қисми бўлиб, у қайд этилиш лозим бўлган белгиларни ўз ичига олади. Кўп ҳолларда кузатув бирлиги санок бирлиги деб ҳам аталади.

Кузатув бирлиги кўзда тутилган мақсадга қараб бемор, ўлган шахс, соғлом инсон, оила ва бошқалар бўлиши мумкин. Кузатув birlikларининг сони статистик мажмуанинг ҳажмини (н) белгилайди.

Статистик мажмуа деб - ма`лум вақт ичида, ма`лум чегарада олинган мазмунан бир хил, шаклан ҳар - хил элементлардан ташкил топган гуруҳларга айтилади.

Статистик мажмуа 2 хил бўлади: 1. Генерал мажмуа; 2. Танлаб олинган мажмуа.

Генерал мажмуа деб - барча кузатиш бирлигини ўз ичига олган мажмуага айтилади. Генерал мажмуа тушунчаси нисбий бўлиб, у кузатишни мақсадига қараб, бир вақтнинг ўзида генерал ёки танлаб олинган мажмуа деб қаралиши мумкин. Масалан: "Н" вилоятидаги "А" туманда яшовчи болалар сони шу туман учун генерал мажмуани, вилоят болалари учун эса танлаб олинган мажмуани ташкил этади. Генерал мажмуани кўпинча чексизликка интилаётган мажмуа деб қаралади. Масалан: ОИТС касаллигини тарқалганлигини билиш учун эр юзида ОИТС билан касалланган барча беморларни ўргана олсак, у ҳолда генерал мажмуага эришган бўлар эдик. Генерал мажмуада статистик тадқиқотлар олиб бориш учун унинг баъзи белгиларига (вақтга, территорияга) қараб чеклаб ўрганилади. Танлаб олинган мажмуа генерал мажмуани бир қисми бўлиб у махсус йўллар орқали танлаб олинади. Танлаб олинган мажмуани энг муҳим томонларидан бири унинг репрезентативлиги, яъни у генерал мажмуанинг вакили ҳисобланиб, ундаги ҳамма асосий белгиларни ўзида намоён қила олиши керак.

Икки хил хусусиятларни ўзида намоён қилган бир қисм мажмуа генерал мажмуага нисбатан репрезентатив ҳисобланади:

1. Белгилари жиҳатидан генерал мажмуага ниҳоятда ўхшаш бўлиши керак.
2. Кузатувлар сони этарли бўлиши керак (генерал мажмуадан 10% ва ундан юқори).

Статистик мажмуа ўзида бир неча хил: ўхшашлик ва фарқли, сифат ва сон, омил ва натижа белгиларни намоён қилади. Масалан: "Н" туманида 2013 йилда 1 ёшгача болалар ўлимини сабаблари ўрганилаётган бўлсин. Бунда бир ёшгача ўлган болалар статистик мажмуани ташкил этади. Уларнинг асосий белгиларига қуйидагилар киради: ўхшашлик белгиси - барчаси "Н" туманда туғилган, 2013 йилда ўлган, бир ёшли;

фарқли белгилар: ўғил бола, қиз бола, онасининг ёши, ҳомиладорлик ва туғишлар сони;

сифат, яни сўз билан ифодаланадиган белгилар: жинси, ташхис, онасининг касби, уй шароити, овқатланиш характери;

сон, яни сон билан ифодаланадиган белгилар: боланинг ёши, онасининг ёши, хомиладорлик ва туғишлар сони, боланинг вазни; омил белгилари: боланинг жинси, ёши, онасининг ёши, касби, боланинг туғилгандаги вазни, уй шароити, овқатланиш характери; натижа белги: ўлим.

Тадқиқотни ташкил этишни биринчи босқичида асосий ўринни статистик мажмуани тўғри ташкил этиш эгаллайди. Статистик тадқиқотлар улар ўтказиладиган вақтга, статистик мажмуани ҳажмига ва кузатиш усулига қараб маълум классификацияга бўлинади. Статистик тадқиқотлар кузатиш ўтказилган вақтга қараб 2 га бўлинади: лаҳзада ва жорий кузатиш.

Лаҳзада кузатиш усулидан ўрганилаётган ҳодисалар тез ўзгариш хусусиятига эга бўлмаган пайтда фойдаланилади. Бу усулда воқеалар ва ҳодисаларни аниқ олинган бир вақтдаги катталиклар ўрганилади. Масалан: аҳолини рўйхатга олиш, муқим шифохонадаги ўринларни, тиббиёт муассасаларидаги ходимларни рўйхатдан ўтказиш, аҳолини профилактик кўрикдан ўтказиш, жисмоний ривожланишни ўрганиш каби тадбирлар киради. Бир вақтда ўтказиладиган кузатишлардан олинган маълумотлар уларни бир - бирига таққослаб, чуқур ўрганиш учун бой материаллар беради.

Жорий кузатиш усули – соғлиқни сақлаш системасида асосий усуллардан бири ҳисобланиб, ҳар хил интенсив катталikka эга бўлган воқеаларни ўрганишда қўлланилади. Жорий кузатиш усули деб - воқеаларни пайдо бўлишига қараб уларни доимий равишда қайд этишга айтилади (туғилиш, ўлим, касалликлар, вақтинча иш қобилиятини йўқотганлик ҳақидаги ҳодисаларни қайд этиш шулар жумласига киради).

Бир қисм танлаб олинган мажмуани ҳосил қилишнинг бир неча хил йўллари бор:

1. монографик кузатиш ёки якка кузатиш
2. асосий даҳани кузатиш усули
3. танлаб олиш усули (типологик танлов, тасодифий танлов, механик равишда танлов)

Генерал мажмуадан бир қисм танланган мажмуани ҳосил қилиш усуллари

белгилангандан сўнг тадқиқотлардан олинган натижалар аниқлигини, ишончилигини белгилаб берувчи асосий омилларидан бири: танлаб олинган мажмуанинг тадқиқот ўтказиш учун этарли бўлган сонини аниқлаш лозим. Санитария - статистик тадқиқотларда ҳар бир кузатилаётган бирлик ҳақида маълумот йиғишнинг бир неча усуллари бор: 1) бевосита кузатиш, 2) ҳужжатлар асосида маълумот тўплаш, 3) анамнестик (хотирлаш) анкета - сўров усуллари.

Бевосита кузатиш усулига - клиника ва лабораторияда олиб борилаётган эксперимент натижаларини қайд этиш орқали маълумот йиғиш киради.

Ҳужжатлар ёрдамида маълумот тўплаш усулида тиббиёт, санитария - эпидемиология муассасаларида қўлланилаётган ҳар хил ҳужжатларни ўрганиш орқали маълумот йиғилади.

Айрим ҳолларда тадқиқотчи картадан кенг ва тўла маълумотлар олиш учун ўзи сезмаган ҳолда ундаги саволларни ва унинг ҳажмини керагидан ошириб юборади. Натижада йиғилган маълумотларнинг бир қисми материалларни қайта ишлашда фойдаланилмай қолади, уни йиғиш учун эса бекорга ортикча вақт ва куч сарфланади, бундан ташқари материалларни жамлаш ва гурухлаш даврида айрим саволлар (баъзан муҳим) анкетага киритилмагани ва уларга керакли жавоблар олинмаганлиги сезилиб қолади, бунинг учун эса қайтадан текширишлар ўтказиш лозим бўлади. Шунинг учун махсус анкета ёки карта тузишдан олдин тадқиқотчи ўтказиладиган тадқиқотнинг туб маъносини ва мазмунини тушуниб этган бўлиши керак.

Иккинчи босқич - маълумот йиғиш ва кузатиш. Бу босқич энг муҳим босқичлардан бири ҳисобланади, чунки тадқиқот якунида чиқариладиган хулосалар, ҳамда тадқиқоддан кутилаётган натижаларнинг тўғрилиги биринчи навбатда йиғилган статистик маълумотларнинг тўлалигига ва аниқлик даражасига боғлиқ. Шунинг учун ҳам, маълумот йиғиш учун махсус тайёргарликдан ўтган ёки шу ўрганилаётган соҳа бўйича этарли малакага эга бўлган шахслар жалб этилиши керак. Ижтимоий - гигиеник тадқиқотларда маълумотларни қайд этиш учун ҳар - хил ҳужжатлардан фойдаланилади: давлат статистикаси қўмитасининг махсус тиббий ва статистик ҳужжатлари

(муқим шифохонада ётган беморнинг картаси, амбулатория беморининг картаси, болаларнинг ривожланиш тарихи, туғруқ ва ўлим ҳақидаги гувоҳнома ва ҳоказо);–

тиббий ва статистик ҳужжатлардан ма`лумотларни кўчириб ёзиш учун тузилган махсус карталар;–

ҳар бир конкрет кузатилаётган бирлик учун тузилган махсус анкета, савол - жавоб варақаси, кундаликлар ва ҳоказо.–

Материал йиғиш давомида олинган ма`лумотларнинг сифатини доимо назорат қилиб бориш, барча материаллар йиғиб бўлингандан сўнг уларни сифат ва миқдор жиҳатдан тўғри тўлдирилганлигини текшириш керак.

Айрим саволларга тўлиқ жавоб олинмаган карталар иложи бўлса қайтадан тўлдирилади, бўлмаса у тадқиқот кузатувидан чиқарилиб юборилади.

Учинчи босқич - йиғилган материалларни гуруҳларга ажратиш, жамлаш ва ҳисоблаш. Бу босқич ўз навбатида иккита кичик босқичларга бўлинади:

а) ма`лумотларни гуруҳларга ажратиш;

б) жамлаш ва ҳисоблаш;

Гуруҳлаш деганда - барча йиғилган статистик материалларни уларнинг бирлаштирувчи (ўхшашлик) белгилари бўйича айрим гуруҳларга ажратиш тушунилади.

Барча ва ўргатилаётган ҳодисаларнинг жараёнини, қонуниятларини чуқур тушуниб ётган ҳолда гуруҳларга ажратиш тақозо этилади. Гуруҳлаш ўтказилаётган тадқиқотнинг мақсадига бевосита боғлиқ бўлади ва у ўрганилаётган белгининг фарқи ва сонига қараб 2 хил бўлади:

1. атрибутив, типологик гуруҳлаш - бунда белигининг сифатий таркибига қараб гуруҳларга ажратилади. Масалан: яшаш жойига қараб, шаҳар ва қишлоқ, жинси бўйича эркак ва аёл, ижтимоий ҳолати бўйича ишчи ва хизматчи ва беморларнинг ташхисларига қараб гуруҳларга ажратиш.

2. вариатсион гуруҳлашда эса белгининг миқдорий таркибига қараб гуруҳларга ажратилади. Масалан: аҳолининг ёшига, вазнига, бўйига, беморларнинг муқим Шифохоналарда даволаниш муддатига қараб

гуруҳларга ажратилади.

Жуда кўп гуруҳларга ажратиш, олиними лозим бўлган маълумотларни майдаланиб кетишига ва ҳодисаларнинг айрим қонуниятларини очилмай қолишига олиб келади, кам сонли гуруҳлар эса, ўз навбатида воқеаларнинг характерли томонларини очиб бера олмайди. Гуруҳлаш статистик материалларни жамлаш учун асос бўлиб хизмат қилади. Жамлаш - статистик кузатиш натижасида олинган, якка ҳолда учрайдиган ҳодисаларни йиғиш, маълум гуруҳларга ажратиш демакдир. Жамлаш босқичида айрим якка ҳолда ёзилган белгилар йиғилиб, ўрганилаётган мажмуага миқдорий сон жиҳатидан тавсиф берувчи жадвалларга ўтказилади. Маълумотларни жамлаш натижалари статистик жадвалларда акс эттирилади.

Статистик жадваллар икки хил бўлади: оддий ва мураккаб.

Статистик жадваллар статистик маълумотларни умумлаштириш ва таҳлил қилишда бир универсал воситаси сифатида хизмат қилади.

Мураккаб жадваллар ўз навбатида гуруҳлашган ва конбинатсион жадвалларга бўлинади. Ҳар қандай жадвал унинг моҳиятини кўрсатувчи эга ва эганинг моҳиятини очиб берувчи кесимдан иборат бўлади. Одатда жадвалнинг эгаси чап томондаги қаторларда, жадвалнинг кесими эса юқоридаги устунларда жойлашган бўлади. Ҳар қандай жадвал маълум номга эга бўлиб, у жадвалда келтирилган маълумотларнинг қисқа ва аниқ ҳолда туб моҳиятини кўрсатиб беради.

Оддий жадвалларда (жадвал 1) статистик материал фақат битта белги бўйича сон жиҳатдан тақсимланади. Гуруҳлашган жадвалда (жадвал 2) эса статистик материал бир - бирига боғлиқ бўлган икки белги бўйича, конбинатсион жадвалда (жадвал 3) эса бир - бирига боғлиқ бўлган учта ва ундан кўп белгилар бўйича тақсимланади. Жадваларни макетини олдиндан биринчи босқичда таерланади. Жамлаш ва ҳисоблаш замонавий электрон ҳисоблаш машиналари ёрдамида статистик - математик усуллардан фойдаланган ҳолда ўтказилади.

Тўртинчи босқич – статистик таҳлил, хулосалар чиқариш ва уларни амалиётга тадбиқ этиш. Барча статистик маълумотларни жадвалларга

ўтказиб, улардан нисбий, ўртача қийматлар келтириб чиқарилгандан сўнг, олинган натижаларни яққолроқ ва кўргазмали қилиб ифодалаш учун ҳар хил диаграммалардан фойдаланилади.

Тадқиқот якунида, тадқиқот натижасида олинган ва илмий адабиётларда келтирилган маълумотларга асосланган ҳолда тадқиқотнинг хулосалари келтирилиб чиқарилади, ҳодисаларнинг қонуниятлари очиқ берилади ва аҳоли саломатлигини янада яхшилаш, соғлиқни сақлаш муассасаларининг ишини мувофиқлаштириш, ҳамда самарасини ошириш борасида амалиётга таклифлар киритилади.

Назорат саволлари:

1. Тиббиёт статистикаси нимани ўрганади?
2. Санитария-статистик тадқиқотларни 1 босқичи?
3. Санитария-статистик тадқиқотларни 2 босқичи?
4. Санитария-статистик тадқиқотларни 3 босқичи?
5. Санитария-статистик тадқиқотларни 4 босқичи?
6. Статистик мажмуа турлари

Фойдаланган адабиётлар:

1. Маматкулов Б. Жамоат саломатлиги ва соғлиқни сақлашни бошқариш. Т. 2019.
2. Маматкулов Б. Соғлиқни сақлаш менежменти ва иқтисодиёти. Т., 2015.
3. Маматкулов Б., Рустамова Х.Е. Жамоода ҳамширалик иши. Т. 2016.
4. Аҳоли соғлигини муҳофаза қилиш тўғрисидаги Қонун. 1996йил.

Интернет сайтлар: www.ziynet.uz, www.sestra.ru, tma.uz

2-мавзу: Саломатликни муҳофазалаш борасида ҳамширанинг амалий иш фаолиятида илмий асосланган ижтимоий-гигиеник тадқиқотларни ахамияти.

1. Аҳоли саломатлигини ўзгариши қонуниятларини, унга ташқи муҳит таъсирини аниқлаш
2. Аҳоли саломатлигига таъсир этувчи хавф омилларини ўрганиш усуллари ва ўтказилган тадқиқотлар ёрдамида аҳоли ёки унинг айрим гуруҳлари саломатлигини янада яхшилаш борасидаги чора-тадбирларини ўтказиш босқичлари.
3. Аҳоли орасида касалликларни олдини олиш, умрни узайтириш, ақлий ва жисмоний саломатликни таъминлаш тамойиллари
4. Атроф-муҳитни соғломлаштириш, инсонларни шахсий гигиена қоидаларига ўргатиш йўллари
5. Юқумли ва юқумли бўлмаган касалликларга қарши кураш, эрта ташхислаш ва касалликлар профилактикасини амалга ошириш йўллари

Калит сўзлар: Саломатлик, демография, касалланиш, ногиронлик, жисмоний ривожланиш

Жаҳон Соғлиқни Сақлашни Ташкилоти (ЖССТ) 1948-йилда қабул қилган низомида келтирилган таърифича: саломатлик - бу нафақат касаллик ва жисмоний камчиликларнинг бўлмаслиги, балки соғлом, жисмоний, руҳий ва ижтимоий ҳолатга эга бўлишлиқдир.

Аҳоли саломатлигига баҳо беришда уларнинг 4 та даражасини қайд этиш мақсадга мувофиқ бўлади:

1. Алоҳида шахс саломатлиги – индивидуал саломатлик.
2. Ижтимоий ва этник гуруҳ саломатлиги – гуруҳ саломатлиги.
3. Маъмурий минтақавий аҳолининг саломатлиги – минтақавий ёки регионал саломатлик.
4. Жамоат, популяция саломатлиги - жамоат саломатлиги.

ЖССТ ҳужжатларида одамлар саломатлиги бу - ижтимоий сифат эканлиги бир неча бор таъкидланиб, уни баҳолашда қуйидаги кўрсаткичлардан фойдаланиш тавсия этилади:

– ялпи ички маҳсулотлардан соғлиқни сақлашга ажратилган умумий харажат;
– бирламчи тиббий – ижтимоий ёрдамнинг оммабоплиги;–

аҳолини тиббий ёрдам билан қамраб олинганлиги;–

аҳолини эмлаш даражаси;–

малакали мутахассислар билан ҳомиладорларни текшириш даражаси;–

болаларнинг овқатланиш ҳолати;–

болалар ўлими даражаси;–

кутилаётган ўртача умр;–

аҳолининг гигиэник саводхонлиги.–

Тиббий ижтимоий тадқиқотларда айрим гуруҳ, минтақавий жамоат саломатлигига баҳо беришда қуйидаги кўрсаткичлардан фойдаланилади:

1. Демографик кўрсаткичлари.
2. Касалланиш кўрсаткичлари.
3. Ногиронлик кўрсаткичлари.
4. Жисмоний ривожланиш кўрсаткичлари.

Демографик кўрсаткичларига тугъилиш, ўлим, болалар ўлими, перинатал ўлими, оналар ўлими, серпуштлик, табиий ўсиш, ўртач яшаш давомийлиги каби кўрсаткичлар киради.

Касалланиш кўрсаткичларига бирламчи касалланиш, умумий касалланиш, вақтинч меҳнат қобилиятини ёқотиш касалланиш, жароҳатланиш, тиббий кўриқда аниқланган касалланиш кўрсаткичлари, касалланиш динамикаси ва ҳоказолар киради.

Ногиронлик кўрсаткичларига бирламчи ногиронлик (календар йили давомида маъмурий ҳудуда рўйхатга олинган бирламчи ногиронлар контингенти) ва умумий тўпланган ногиронлар (аҳоли орасида ногиронларнинг умумий контингенти) кўрсаткичлари киради.

Жисмоний ривожланиш кўрсаткичлари - бўйи узунлиги; вазн; кўкрак қафаси диаметри; бош айланаси; мушаклар кучи.

Демография – (юнонча демос – аҳоли, графия – ўрганаман) аҳоли ва унинг риважланиши ҳақидаги фан.

Демографик статистика аҳолининг сони, таркиби, туғилиши, ўлими, кўпайиши, ҳаракати ҳақидаги асосий қонуниятларни ўрганади. Демографик

маълумотлар аҳолининг тиббий ёрдамга бўлган эҳтиёжини қондириш учун, уни режалаштиришда катта аҳамиятга эга (муқим шифохонадаги ўринлар сони, поликлиникадаги лавозимлар, штатлар, ясли, санаториялардаги ўринлар сони, врачлар ва ўрта тиббиёт ходимларининг, дорихоналарнинг сони ва бошқалар). Аҳоли, соғлиқни сақлаш муассасалар учун бевосита соғломлаштириш ишлари олиб бориладиган объект ҳисобланади. Аҳолини ўрганиш икки йўналишда олиб борилади:

1. Аҳолини статикаси, бошқача қилиб айтганда аҳолининг маълум бир вақтда олинган сони, таркиби (жинси, ёши, касби, машғулоти, оилавий аҳволи, миллати, тили, маълумоти), турар жойи, географик жойланиши, зичлиги ҳақидаги маълумотларни ўз ичига олади.

2. Аҳоли динамикаси (ҳаракати) - аҳоли сонининг ўзгариши. У ўз навбатида икки хил бўлади:

а) механик ҳаракат;

б) табиий ҳаракат (туғилиш ва ўлим натижасида).

Аҳоли динамикаси (ҳаракати). Аҳолининг ичида табиий ва механик (миграция жараёнлари) ҳаракат фарқланади. Аҳолининг табиий ҳаракати деганда, асосий демографик жараён туғилиш ва ўлимнинг натижасида маълум бир территорияда аҳоли сонининг ўзгариши тушунилади.

Миграция деганда эса аҳолининг бир давлат ичида ёки бир давлатдан иккинчи давлатга механик равишдаги ҳаракати тушунилади. Миграциянинг ҳар хил формалари бўлиб биринчи навбатда ташқи миграция – давлатлараро ва ички миграция – бир давлатнинг ичидаги ҳаракат тушунилади. Ички миграция ҳам икки хил бўлади. Масалан: доимий яшаш жойини ўзгартириш натижасидаги ҳаракат ва мавсумий миграция – аҳолининг маълум бир вақтдаги (мавсумдаги) ҳаракати ва бошқалар. Миграция жараёнлари катта ижтимоий-гигиеник ва эпидемиологик аҳамиятга эга:

а) аҳолининг механик ҳаракати маълум бир территорияда аҳолининг сон жиҳатдан кўпайишига, бошқа бир территорияда эса камайишига, аҳолининг ёши, жинси, касби бўйича таркибини ўзгаришига олиб келади. Бу эса ўз навбатида соғлиқни сақлаш муассасаларининг фаолиятини кўриб чиқишни

талаб этади;

б) аҳолининг механик ҳаракати, айниқса давлатлараро миграцияси натижасида у ёки бу давлатда Юқумли касалликларни келиб чиқишига олиб келади.

Аҳолининг табиий ҳаракати. Аҳоли – одамлардан ташкил топган, демографик ҳодисалар эса аҳолида одамларга тегишли бўлган белгилардан ташкил топган. Демак, жамият орасида учрайдиган бошқа ҳодисалар каби, кузатилаётган воқеалар сони аҳолининг умумий сонига боғлиқ. Шунинг учун ҳам, кузатилаётган ҳодисанинг катталиги, интенсивлиги ҳақидасўз юритар эканмиз, унинг мутлоқ сонлардагикатталигини билиш этарли эмас. Аҳоли орасида бўлаётган жараёнлар ҳақида аниқроқ маълумотлар олиш учун Шу ҳодисаларнинг улар келиб чиққан муҳитга, яъни аҳоли сонига таққослашимиз керак. Бу эса демографик кўрсаткичлар деган қийматлардан фойдаланишни талаб этади. Аҳоли сони эса-йилнинг охирига ёки бошига олинган бўлади. Шунинг учун ҳам демографик кўрсаткичларни таққослаш имкониятига эга бўлиш учун биринчи навбатда ўртача аҳоли сонини келтириб чиқариш керак. Кўпинча аҳолининг ўртача сони сифатида унинг-йил бошидаги (1 январ) ва-йил охиридаги (31 декабр) сонининг йиғиндисини ярми олинади. Аҳолининг-йиллик ўртача сони аниқлангандан сўнг туман, вилоят, шаҳар, республика бўйича аҳолининг табиий ҳаракатини ташкил этувчи асосий тиббий – демографик кўрсаткичлар ҳисобланади.

Аҳоли ёш-жинс таркиби аҳолининг саломатлик даражаси ва кўпайишини белгилайди. Аҳолининг кўпайиши 14 ёшгача бўлган болаларнинг ва 50 ундан катта ёшдагилар орасидаги нисбат орқали ифодаланади.

14 ёшдаги болаларни 50 ва ундан катта ёшдагиларга нисбатан кўплиги аҳоли сонининг кўпайишидан дарак беради (регрессив).

14 ёшдаги болаларни 50 ва ундан катта ёшдагиларга нисбатан камлиги аҳоли сонининг камайишидан далолат беради (прогрессив).

14 ёшдаги болаларни 50 ва ундан катта ёшдагилар нисбатини тенг бўлиши аҳоли сонининг ўзгармаётганлигидан далолат беради (стационар).

Аҳоли орасидаги демографик ўзгаришларни баҳолаш учун бола туғиш

даврига тегишли гуруҳни (15 – 49 ёш) алоҳида ажратиб, ўрганиш катта аҳамиятга эга. Кўпинча 15 – 49 ёшли аҳоли, аҳолини умумий сонини 50%изини ташкил этади. Ана шунга асосланган ҳолда аҳолининг ёш бўйича 3 турли таркиби фарқланади (жадвал 5.1.)

Аҳоли статикаси ҳақидаги маълумотларни олиш учун асосий манба бўлиб давлат томонидан даврий равишда ўтказиладиган аҳолини рўйхатга олиш ҳисобланади. Аҳолини рўйхатга олиш – бу аҳоли сони, унинг таркиби ва жойлашини аниқлашдир.

Аҳоли рўйхати лаҳзалик принциpga асосланган бўлиб, у аниқ бир кун ва соатда, аҳоли энг кам ҳаракат қиладиган пайти, қиш фаслининг декабр ёки январида ўтказилади ва у барча аҳолини рўйхатдан ўтказишга асосланган. Аҳолини рўйхатдан ўтказиш барча территория бўйича бир хил дастур ва режа асосида бевосита сўров усуллари орқали амалга оширилади. Аҳолини рўйхатдан ўтказиш жуда катта меҳнат, куч, маблағни талаб қилганлиги учун ҳам одатда 10 йилда бир марта ўтказилади.

Ўзбекистон Республика аҳолиси охириги 1989 йил 12 январда ёппасига ўтказилган аҳоли рўйхатига мувофиқ 19 миллион 905 минг кишини ташкил этди. 2015 йилда Ўзбекистон аҳолисининг сони 31575,3 млнни ташкил этди. Шундан қишлоқ аҳолиси 49,4% ва шаҳар аҳолиси 50,6% ташкил этди. Дунё бўйича Ўзбекистон аҳоли сонига кўра 42 ўрини, марказий осие республикалари ичида Ўзбекистон аҳоли сони ва зичлиги жиҳатидан биринчи ўринни эгаллайди.

Аҳолининг табиий ҳаракати кўрсаткичлари. Демографик жараёнларни ўрганишда аҳолининг табиий ҳаракати умумий ва махсус демографик кўрсаткичлар асосида таҳлил қилинади.

Демографик жараёнларни таҳлил қилишда бир неча усуллардан фойдаланилади:

1. умумий демографик кўрсаткичларни ҳисоблаш ва баҳолаш;
2. турли аҳоли гуруҳлари орасида махсус кўрсаткичларни ҳисоблаш ва баҳолаш;
3. стандартлаштирилган кўрсаткичларни ҳисоблаш ва баҳолаш;

4.ўлим ва яшаш жадвалларини тузиш.

Демографик кўрсаткичлардан қуйидаги ҳолларда фойдаланилади:

1. аҳоли саломатлигини баҳолаш учун (туғилиш,ўлим,ўртача умр давомийлигини ҳисоблашда);
2. аҳолининг таркибига таъсир кўрсатувчи туғилиш кўрсаткичини баҳолашда;
- 3.аҳоли сони ва таркиби асосида тиббий кадрларни режалаштириш ва жойлаштириш;
4. тиббий-ижтимоий тадбирларни самарасини баҳолаш, режалаштириш ва прогнозлашда.

Аҳолининг сонини ва таркибини билмасдан туриб, аҳоли саломатлиги ва тиббиёт муассасаларининг фаолиятини чуқур таҳлил қилиш, улар ишини режалаштириш мумкин эмас.

Демографик кўрсаткичларни асосан 1000 аҳолига нисбатан ҳисобланиб қуйидагиларга бўлинади: умумий ва махсус.

Умумий демографик кўрсаткичлар:

- 1.Туғилиш кўрсаткичлари – ҳудуддаги 1000 аҳолига тўғри келадиган туғилишлар сонини кўрсатади ва қуйидагича ҳисобланади:
- 2.Ўлим кўрсаткичи – ҳудуддаги 1000 та аҳолига тўғри келадиган ўлимлар сонини кўрсатади ва қуйидагича ҳисобланади:
- 3.Табиий ўсиш кўрсаткичи – 1000 та аҳолига тўғри келадиган кўпайган аҳоли сонини кўрсатади:
- 4.Ҳаёт индекси – туғилганларнинг мутлоқ сонини ўлганларнинг мутлоқ сонига бўлган нисбатини кўрсатади. Ундан ўлим жадвалларини тузиш, умр давомийлигини прогнозлаштиришда фойдаланилади.

Аҳолининг саломатлик даражасига баҳо берувчи кўрсаткичлардан яна бириси бу **касалланиш** ҳисобланади.

Касалланиш деганда - аҳоли орасида ёки унинг айрим гуруҳлари ичида тарқалган касалликлар тушунилади. Айрим жойларда ва маълум вақт оралиғида касалланишларни ўрганиш соғлиқни сақлаш муассасалари учун катта аҳамиятга эга. Касалланиш кўрсаткичи аҳоли ўртасида,

барча касалликларни биргаликда ва ҳар бир нозологик шакл бўйича алоҳида аҳолининг ёши, жинси, ижтимоий келиб чиқиши, мутахассислик ва бошқа гуруҳлари бўйича тарқалиш даражасини кўрсатади. Касаллик кўп ҳолларда беморлар тиббий ёрдам олиш учун мурожаат этганларида рўйхатга олинади. Шу сабабли касалланиш тўғрисидаги маълумотларнинг тўлиқлиги, асосан тиббий ёрдам ҳажми, характери, сифати, ихтисослиги ва кўрсатилиши беморларнинг мурожаат қилиш имкониятига боғлиқдир. Аҳолининг касалланиш кўрсаткичининг аниқлиги, тўлиқлиги, сифати асосан врач ва унинг ёрдамчиси ҳамширага боғлиқ, чунки у ўзининг мутахассислик фаолиятида касалликни аниқлайди, халқаро таснифига кўра ташҳис қўяди ва руйхатга олади.

Беморни даволаётган ва касалликни руйхатга олган врач касалликни белгилашда, унга тўғри ташҳис қўйишда классификациядан фойдаланади. Касалланишларни ўрганаётган тиббиёт ходимлари ҳозирги пайтда ишлатилаётган касалликлар классификациясидан фойдаланиб, статистик материалларни тўғри гуруҳлай билиши керак. 1900 йил 21 августда Парижда 26 мамлакатдан келган делегатлар иштирокида касалликлар ва ўлим сабаблари классификациясини кўриб чиқиш учун биринчи марта халқаро конференция бўлиб ўтган ва у биринчи классификацияни тасдиқланган. Конференция қарори билан ҳар 10 йилда классификация қайтадан кўриб чиқиладиган бўлди. Ҳозирги пайтда жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилотини санитар статистика соҳасидаги экспертлари бундай классификация қайтадан кўриш билан бевосита шуғулланадилар. Касаллик ва ўлим сабабларини халқаро классификацияси ва номенклатураси ўтган даврлар мобайнида 10 марта кўриб чиқилади.

1989 йилда 10 – чи ҲҚТ қайта кўриб чиқилган 1993 йили Жаҳон соғлиқни сақлаш Ассамблеяси сессиясида қабул қилинди.

Ушбу “Халқаро касалликлар таснифи ва соғлиқ билан боғлиқ муаммолар” ҳафақат ундан фойдаланувчиларнинг диагностик

маълумотларига бўлган эҳтиёжини қондириш учун балки инсон саломатлигини характерловчи бошқа маълумотларни ҳам ўз ичига қамраб олган.

Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни Сақлаш Вазирлиги буйруғи (22 январь 2003 йил 31 сонли) га кўра ХКТ – 10 ни бизнинг Республикада амалга киритиш бўйича тартиб ва чора тадбирлар белгиланган. Ушбу буйруқнинг жорий этилиши касалликлар ва ўлим сабабларини барча бошқа мамлакатлар билан қиёслаш имконини берадиган номенклатурага ўтиш имконини беради.

Бу эса, ўз навбатида статистик маълумотлар сифатини яхшилаш, соғлиқни сақлашни бошқариш ва тиббий илми ривожини интеграциялаш имконини яратади. Унинг ўзбек тилидаги нашри 2004 йили биринчи бор чоп этилди. ХКТ–10 да барча бир турдаги патологик ҳолатлар олинган маълумотларни таҳлил этиш учун гуруҳларга ажратилган. ХКТ–10 да барча касалликлар, синфларга бўлинган, синфлар ўз навбатида – блокларга, блоклар уч белгили рукнларга, уч белгили рукнлар тўрт белгили кенжа рукнларга бўлишган. 10-қайта кўрилган "Касалликлар, шикастланишлар ва ўлим сабабларини халқаро классификацияси" 21-та синфдан иборат.

ХКТ–10 аҳоли саломатлигини ўрганиш методологиясини янада такомиллаштиришга йўналтирилган муҳим ҳужжат бўлди.

Маълумки, касалланиш аҳолининг саломатлик даражасига баҳо берувчи кўрсаткичлардан бири ҳисобланади ва уни ўрганиш соғлиқни сақлаш муассасалари учун катта аҳамиятга эга.

Биринчидан касалланишлар аҳоли саломатлигини, унинг санитария ҳолатини кўрсатувчи асосий кўрсаткичлардан бири ҳисобланади.

Иккинчидан касалланишлар соғлиқни сақлаш муассасаларининг иш фаолиятини сифатини ва самарасини кўрсатувчи асосий мезон ҳисобланади.

Учинчидан касалланишларни ўрганиш ва уни камайтириш соғлиқни сақлаш, санитария-эпидемиология, даволаш-профилактика муассасаларининг ва барча шифокор, ҳамшираларнинг бош вазифаларидан бири ҳисобланади.

Тўртинчидан касалликларнинг динамикасини ўрганиш натижасида аҳоли орасидаги патологик жараёнларнинг ўзгариши ҳақида чуқур маълумотларга эга бўламиз. Бунинг асосида аҳолининг тиббий санитария ёрдамга бўлган эҳтиёжини аниқлаб уни ташкил этишга, янада яхши-лаш бўйича тиббий чора-тадбирларни режалаштиришда катта аҳамиятга эга.

Касалланишни ўрганишда турли усул ва статистик ҳужжатлардан фойдаланилади. Ҳар бир қулланиладиган усул касалланиш тўғрисида маълум бир маълумотларни беради. Аҳолининг тўлиқ касалланиш даражасини ўрганиш учун барча усуллардан фойдаланиш мумкин.

Аҳоли орасида касалланишларни ўрганишнинг бошланғич ва асосий манбаларидан бири беморларни даволаш-профилактика муассасаларига тиббий ёрдам олиш мақсадидаги мурожаати ҳисобланади. Умумий касалланишлар ҳақидаги маълумот барча касалланишларни жорий рўйхатга олишга асосланган. Ҳар бир касаллик бўйича жорий йилдаги бирламчи мурожатлар кузатув бирлиги сифатида қабул қилинади. Сурункали касаллик бўйича бемор йил мобайнида даволаш-профилактика муассасаларига бир неча марта мурожаат қилишидан қатъий назар, у кузатув бирлиги қилиб беморнинг биринчи мурожаатида ҳисобга олинади.

Аҳолининг касалланиш даражасини ўрганиш ва таснифлашда учта тушунчадан фойдаланилади:

1. касалланишнинг ўзи (бирламчи касалланиш)
2. касалликларни тарқалиш даражаси (умумий касалланиш)
3. патологик зарарланиш (тиббий кўрикдан ўтганлар орасидаги касалланиши аниқланиш).

Бирламчи касалланиш – бу 1000 аҳолига тўғри келадиган янги касалликлар сонидир.

Янги аниқланган касалликлар – бу йил давомида неча марта келиб чиқишидан қатъий назар ўткир касалликлар ва ҳаётида биринчи бор аниқланган сурункали касалликлардир.

Умумий касалланиш – аҳоли касалланишини ўрганишнинг бир тури бўлиб. Амбулатория-поликлиника муассасаларига қилинган барча мурожаатлар

асосида ўрганилади. Умумий касалланишни ўрганишда кузатув бирлиги бўлиб, жорий календар йилида амбулатория-поликлиника муассасаларига касаллик бўйича мурожаат этган ёки уйга шифокор чақирган шахс ҳисобланади.

Бунда сурункали касалликлар юрак қон-томир, ошқозон ичак ва бошқа узоқ кечувчи касалликлар йилда бир марта беморнинг биринчи мурожаатида ҳисобга олинади. Жорий йилда сурункали касаллик билан қайта мурожаат этганда, бу касаллик руйхатга олинмайди.

Умумий касалланиш – 1000 та аҳолига тўғри келадиган жорий йилда аниқланган барча касалликларни кўрсатади ва қуйидагича ҳисобланади:

Юқорида кўрсатилган икки тушунча орасида каттагина фарқ бор.

Касалланишнинг ўзи – бу муҳит шароитларининг ўзгаришига тез таъсир қилувчи кўрсаткич бўлиб, бу кўрсаткични бир неча йил давомида таҳлил қилганда касалликнинг келиб чиқиш ва динамикаси тўғрисида тушунчага эга бўламиз. Шу билан биргаликда ижтимоий-гигиёлик ва даволаш-профилактик тадбирларини самарасини аниқлашимиз мумкин.

Касалланишлар ҳақидаги маълумот барча касалланишларни жорий руйхатга олишга асосланган. Ҳар бир касаллик бўйича жорий йилдаги бирламчи мурожатлар кузатув бирлиги сифатида қабул қилинади ва ҳар бир мурожаат этган беморга «Якуний диагносларнинг статистик талони» (Ш-025-2/х) тўлидирилади. Ўткир касалликлар йилда неча марта аниқланишидан қабъий назар беморларнинг ҳар бир мурожаатида руйхатга олинади. Шу сабабли йил давомида бир одамда бир неча ўткир касалликлар руйхатга олиниши мумкин. Бунда барча янги касалликлар (+) белгиси билан, сурункали касалликлар эса (-) белгиси билан белгиланади. Сурункали касалликлар йилда бир марта, яни ДПМга ушбу касаллик бўйича биринчи марта мурожат қилганда.

Юқумли касалликлар билан касалланиш – юқумли касалликлар аҳоли учун хавф туғдиради, чунки юқумли касалликларни ўз вақтида олди олинмаса улар тез тарқалиб эпидемияга айланиб кетиши мумкин шу муносабат билан уларни назорат қилиш учун ҳар бир юқумли касалликни ўз вақтида қайд этиб туман, шаҳар давлат санитария-эпидемиологик назорат марказларига

шошилинич хабар бериш зарур. Юқумли касалликлар аниқланганда ёки улар тўғрисида гумон қилинганда шошилинич хабар бериш мажбурий қисобланади.

Барча хабар берилиши лозим бўлган юқумли касалликларни қуйидаги гуруҳларга бўлиш мумкин:

1. Карантин касалликлар (ўлат, вабо, қора чечак, сариқ иситма, қайталама тиф).
2. Давлат санитария - эпидемиология назорати марказлари билан бир вақтнинг ўзида махсус ихтисослашган даволаш профилактика муассасаларида - ахборот тўпланадиган касалликлар (сил, захм, сўзак, трахома, замбуруғли касалликлар, мохов).
3. Даволаш профилактика муассасалари давлат санитария-эпидемиология назорати марказларига фақат йиғма равишда ахборот берадиган касалликлар (грипп, юқори нафас юли инфекциялари).
4. Ҳар бир касаллик ва касал ҳақида махсус ахборот бериладиган касалликлар (ошқозон тифи, паратиф, салмонеллез, ичбуруғ, энтеритлар қизамиқ, кўкютал, менингит, энсефалит, инфекцион гепатит, скарлатина, қоқшол, полиомелит, кутуриш, риккетсиозлар, тошмали тиф, безгак, лептоспироз, 1-ойлик болалардаги сепсис, сувчечак, қизилча, геморрагик иситма, эпидемик паротит, орнитоз ва бошқалар).

Юқоридаги касалликлар гуруҳлари бўйича мавжуд қонунга асосан юқумли касалликни биринчи бўлиб аниқланган ёки гумон қилган ҳар бир врач, ўрта тиббиёт ходими давлат санитария-эпидемиология назорати марказларига шошилинич хабар юбориши зарур (058-у шаклга мувофиқ). Бундай хабар шаҳар, туман ДСЕОМларига даволаш-профилактика муассасаларининг ходимлари томонидан берилади. ДСЕОМ ходимлари шошилинич хабарни махсус “Юқумли касалликларни ҳаракати” дафтарига қайд этади ва ўзидан юқори ДСЕОМларга 85 – форма “Юқумли касалликлар ҳаракати ҳақида ҳисобот” орқали ойлик ҳисобот юборадилар.

Даволаш-профилактика муассасалари 85-грипп шакл орқали санитария-эпидемиология станцияларига грипп ва юқори нафас юллари инфекциялари

ҳақида ҳисобот беради. Юқумли касалликларни таҳлил қилишда юқоридаги ҳисобот формалари билан бир қатор юқумли касалликларнинг ўчоғида текширув олиб бориш натижасида эпидемиолог томонидан тўлдирилган “Юқумли касаллик ўчоғини эпидемиологик текширув” (ш.357-х) картасидан ҳам фойдаланилади. Натижада ҳар бир туман ва шаҳар санитария-эпидемиология станциялари томонидан юқумлик касалликлар ҳақида ҳафталик, 10 кунлик, ойлик, квартал, ярим йиллик ва йиллик кўрсаткичлар ҳисобланиб таҳлил қилинади.

Аниқланган инфекцион касаллик, қандай шароит бўлишидан қабтиий назар, озиқ овқатдан заҳарланиш, ўткир касбий касаллик ёки унга шубҳа туғдирувчи ҳолларда, шунингдек диагнози ўзгартирилганда тиббиёт ходими томонидан тўлдирилади, ҳудудий ДСЕНМга бемор аниқланган вақтидан бошлаб, 12 соат ичида юборилади.

Муҳим ноинфекцион касалликлар. Ноинфекцион касалликларга ҳозирги вақтда бутун дунёда катта эътибор берилмоқда. Чунки, ушбу касалликлар ўтиш жиҳатдан оғир, атрофдаги одамлар ва келажак авлод учун хавф-хатар туғдириши жиҳатдан муҳим аҳамиятга эгадир ва алоҳида ҳисобга олиб борилади. Бундай касалликлар жумласига сил, юқумли таносил касалликлар, замбуруғли касалликлар, трахома ва хавfli ўсмалар киради. Ҳар қандай даволаш-профилактика муассасининг врачлари шундай касалликларни аниқлаганда махсус ихтисослаштирилган диспансерларга тегишли ҳужжатни тўлдириш орқали ахборот беради (ш. 089-, ш.090-х). Жойлардаги диспансерларга ташхисни аниқлангандан сўнг уларни рўйхатга олади ва беморни кузатиб боради. Диспансерларда касаллик тасдиқлангандан сўнг бемор ҳақидаги хабар тегишли вилоят диспансерларига юборилади ва у эрда айрим касалликлар бўйича 6 ойда, бошқа бир касалликлар бўйича 1 йилда 1 марта 61 а, б, ж формалари бўйича ҳисобот тайёрланади.

Ана шу ҳисобот формаларида маълумотларга асосан вилоят бўйича касалланиш кўрсаткичлари ҳар 100.000 аҳолига ҳисобланади.

Вақтинча меҳнат қобилиятини йўқотиш билан кечадиган касалланишлар – фақат ишловчи аҳоли орасида ўрганилади. Уларнинг

алоҳида гуруҳга ажралишининг сабаби улар нафақат аҳоли саломатлигига таъсир этади, балки иқтисодий томондан ҳам зарар келтирадилар.

Бу касаллик турига ишловчилар томонидан ишга чиқмаслигига сабаб бўлган барча касалликлар киради. Вақтинчалик меҳнат қобилиятини йўқотиш билан боғлиқ бўлган касалликни ўрганишда жорий-йилда ишловчи томонидан вақтинчалик меҳнат қобилиятини йўқотишга олиб келган ҳар бир ҳодиса ҳисобга олинади. Бу касаллик гуруҳини ўрганишда вақтинча меҳнат қобилиятини йўқотишга олиб келган ҳар бир ҳодиса ҳисобга олинади. Бу касалликлар гуруҳини ўрганишда вақтинча меҳнат қобилиятини йўқотиш варақаси манба бўлиб хизмат қилади. У юридик ҳужжат бўлиб, нафақат меҳнатдан озод қиладиган, балки молиявий ҳамда статистик ҳужжат бўлиб ҳам ҳисобланади, чунки меҳнат қобилияти йўқотилганда ижтимоий суғурта маблағлари ҳисобидан нафақа тўланади.

Ҳар бир корхона ва муассасада касаба уюшмалари ва тиббий санитария қисмлари вақтинчалик меҳнат қобилиятини йўқотиш бўйича чорақли ҳисоботлар 16-МЯ ва йиллик ҳисобот 21-Т шакллари тўлдираладилар. Ушбу ҳисобот шакллари асосида вақтинча меҳнат қобилиятини йўқотиш бўйича қатор кўрсаткичлар ҳисобланади ва таҳлил қилинади. Меҳнат қобилиятини вақтинча йўқотишга олиб борадиган касалликлар тўғрисида урта асосий кўрсаткичга қараб фикр юритилади:

1. Ишчиларнинг 100-тасига тўғри келадиган меҳнатга яроқсизлик ҳолларининг сони
  2. Ишчиларнинг 100-тасига тўғри келадиган меҳнатга яроқсизлик кунларнинг сони
  3. Битта меҳнатга яроқсизлик ҳолининг ўртача муддати
- Беморлар контингенти бўйича касалланишни ўрганишда қўлланиладиган асосий кўрсаткичлар қуйидагилардир:
1. Саломатл икиндекси - мазкур коллективда йил бўйи касал бўлмаган ишчиларнинг улуши:
  2. Бемор шахслар кўрсаткичи

Ҳозирги пайтда касалхонадаги касалланишларни рўйхатга олиш ва ўрганиш яхши йўлга қўйилган. Ҳар бир шифохонага ётқизилиш ҳоли кузатув бирлиги ҳисобланади. Беморга касалхонадан чиққанларнинг статистик картаси (ш.066-х) тўлдирилади. Муқим шифохонада ётган касалланишлар кўрсаткичи туман, шаҳар, вилоят республика бўйича ҳар 1000 аҳолига ҳисобланади. Бундан ташқари, муқим шифохоналардан олинган маълумотларга асосланиб қуйидаги қўшимча кўрсаткичларни аниқлашимиз мумкин:

1. Ташхис кўплиги, уларнинг катталиги, характери, асосий касалликлар, қўшимча касалликлар, уларнинг асорати.
2. Врач қўйган ташхиснинг сифати, уларни поликлиника ташхислари ва ўлим ҳоллари юз берганда паталогоанатомик ташхислар билан мос келиши.
3. Ҳар хил касалликлар бўйича беморларни муқим шифохоналарда даволаниш муддати.
4. Маълум касалликлар бўйича ўз вақтида касалхонага ётқизилганлиги ва уларнинг катталиги.
5. Муқим шифохонада ётган беморларнинг ёш, жинс, касб, клиник бўлимлар бўйича структураси.
6. Ҳар-хил даволаш усуллариининг самарадорлиги (жаррохлик, терапевтик, медикаментоз, физиотерапевтик даволашлар).
7. Касалхонада даволанишларнинг оқибати - соғайиш, қисман соғайиш, ёмонлашиш, ўлим ҳолатлари.
8. Бир йил давомида маълум бир касаллик билан такрор ётқизишлар сони.

Тиббий кўрик маълумотлари

Умумий касалланишларни ўрганишнинг асосий манбаъларидан бири, аҳоли орасида ўтказиладиган профилактик ва мақсадли тиббий кўриклар ҳамда диспансер кузатувларидир. Бу усул орқали яширин кечувчи, олдиндан маълум бўлмаган ёки аҳолини фаол равишда тиббий ёрдам олиш учун мурожаат этишга мажбур қилмаган сурункали касалликлар аниқланади. Тиббий кўриклар олдида қўйилган мақсад, вазифа ва қўлланилаётган ташкилий технология турига қараб олдиндан, даврий ва мақсадли бўлиши мумкин. Кўрик маълумотлари, аҳолининг мурожаати натижасида олинган

маълумотлар билан қўшилиб касаллик ҳақида материалларни янада тўлдиради, уларга бирмунча аниқликлар киритади ва аҳолининг умумий касалланишларини янада тўлароқ ёритишга ёрдам беради.

Аҳоли орасида тиббий кўрик ўтказиш натижасида аниқланган касалликлар ҳақида ахборотлар олишни “патологик зарарланиш” ёки “тиббий кўриқда аниқланган кўшимча касалланишлар” деб номланади.

Патологик зарарланиш аҳоли ёки унинг айрим гуруҳлари орасида тиббий кўриқлар натижасида аниқланган касалликларни тарқалиш даражасини кўрсатиб беради. Бунда тиббий кўриқлар натижасида фақатгина касалликнинг ўзи эмас, балки кейинчалик касалликларга олиб келадиган преморбид, морфологик ва функционал ўзгаришларни ҳам ҳисобга олади. Бу кўрсаткич 1000 та текширилганларга нисбатан қуйидаги формула бўйича ҳисобланади:

Ўлим сабаблари асосида касалланишни ўрганиш.

Мазкур турдаги касалланишни ўрганиш манбалари қуйидаги ҳужжатлардир: марказий туман ва оилавий поликлиникалар, ҚВП, стационарлар шифокорлари, суд экспертиза патологоанатомлари томонидан бериладиган «Ўлим ҳақидаги шифокор гувоҳномаси» 106/ҳ-шакл, «Перинатал ўлим ҳақидаги шифокор гувоҳномаси» 106-4/ҳ –сон шакл.

Ногиронлик - бу меҳнат қобилиятини доимий (узоқ муддат) йўқотганлик ёки кўп жихатдан қисқарганликдир.

Ногиронлик врачлик - меҳнат эксперт комиссиялари томонидан белгиланади.

Даволаш-профилактика муассасалари ногиронлик сабабларини ўрганадилар.

Врачлик меҳнат экспертиза комиссиялари соғлиқни сақлаш, ижтимоий

суғўрта ва ижтимоий - таъминот муассасаларининг фаолиятини ўзида

муҳассам қилган ташкилотдир. Улар касб талабларига биноан ишчиларни

меҳнатга лаёқатлигини аниқлайдилар ва И,ИИ,ИИИ - гуруҳ

ногиронликларини белгилайдилар. ВМЕК ўз фаолиятида қуйидаги

ҳужжатлар билан ишлайди: «ВМЕКга ёлланма», «ВМЕК гувоҳлик акти»,

«ВМЕК кенгаши ҳақидаги протоколлар китоби», «ВМЕК гувоҳлик актига

статистик талон», ВМЕК-йилига бир марта 7 форма бўйича ҳисобот тузади.

Жисмоний ривожланиш кўрсаткичларини аниқлаш комплекс усулда олиб борилади. Жисмоний ривожланиш кўрсаткичлари аҳолининг санитария ҳолатини ифодаловчи маълумотлардан бири ҳисобланади. Бундан ташқари, жисмоний ривожланиш кўрсаткичлари болалар ва ўсмирларнинг саломатлик даражасини, шунингдек, ўсиш ва ривожланиш даврида ташқи муҳит шароитининг ижобий ёки салбий таъсирини ҳам белгилайди. Кўп ҳолатда болалар ва ўсмирларнинг жисмоний ривожланишини ўрганилади. Болалар ва ўсмирларнинг жисмоний ривожланишини аниқлаш, албатта, тиббий кўрикдан ўтказиш билан бир қаторда олиб бориш керак. Ҳар бир боланинг жисмоний ривожланишини мумтазам ва яқка тартибда кузатиш учун ўсиши ва ривожланиши тўғрисида аниқ маълумот беради. Шахсий жисмоний ривожланишни аниқлашдан ташқари, болаларнинг жисмоний ривожланишини болаларда ўтказиладиган ёппасига кузатиш усули қисқа муддат ичида бир минтақада соғлом болаларда аниқланади. Олинган маълумотлар ҳар бир боланинг ёшига, жинсига ҳамда миллатига қараб статистика усули билан ўртача кўрсаткичлар ҳисоблаб чиқилади. Жисмоний ривожланишни аниқлашда антропометрик усулдан фойдаланилади. Антропометрик усулни қўллаш ёки текшириш дастурини тузиш боланинг ёшига боғлиқ. Умуман тиббиётда қатор антропометрик усулдан фақат бир нечтасигина қабул қилинган. Соматометрик кўрсаткичлари бу бўйнинг (ўтирган ва турган ҳолида узунлиги, вазни, кўкрак қафасининг кенглиги, физиологометрик функционал кўрсаткичлардан ўпканинг сиғими, қўл ва бел мушакларининг кучи ва ҳ.к. Соматоскопия кўрсаткичларига яна қадди-қоматнинг тузилишини (умуртқа поғонасининг шакли, кўкрак қафаси, оёқ мушаклари ривожланиши, тери остидаги ёғ қатламининг миқдори ва ҳ.к.), жинсий ривожланиш аломатлари киради. Ўтказиладиган антропометрик текширувлар болаларнинг ёшига қараб ҳар хил тузилиши мумкин. Антропометрик текширувларни куннинг биринчи ярмида, тўғри асбоблар билан ёруғ хоналарда, қулай микроклим шароитида, болани яланғоч қилган ҳолда ўтказиш керак.

Болалар ва ўсмирлар болалик даврининг турли босқичларига қараб қуйидаги муддатларда тиббий кўриқдан ўтказилади ва жисмоний ривожланишнинг антрометрик усулида текширилади.

1. Чақалоқлар бар ойда бир марта.
2. Илк болалик даврида ҳар уч ойда бир марта.
3. Мактабгача ёшда ҳар 3—6 ойда.
4. Мактаб ёши даврида бир йилда бир марта.

Назорат саволлари:

1. Саломатлик тушунчасига таъриф беринг.
2. Демографик кўрсаткичларга нима киради?
3. Касалланиш кўрсаткичларга нима киради?

Фойдаланган адабиётлар:

1. Маматкулов Б. Жамоат саломатлиги ва соғлиқни сақлашни бошқариш. Т. 2019.
2. Маматкулов Б. Соғлиқни сақлаш менежменти ва иқтисодиёти. Т., 2015.
3. Маматкулов Б., Рустамова Х.Е. Жамоода хамширалик иши. Т. 2016.

Интернет сайтлар: www.ziyounet.uz, www.sestra.ru_tma.uz

3-мавзу: Ўзбекистонда аҳоли саломатлигини муҳофазалаш тизими.

1. Ўзбекистонда аҳоли саломатлигини муҳофазалашга қаратилган меърий-ҳуқуқий ҳужжатлар
2. Фуқароларнинг соғлигини сақлашга доир ҳуқуқлари ва мажбуриятлари
3. Давлат органлари, корхоналар, муассасалар, ташкилотлар, жамоат бирлашмаларининг фуқароларнинг соғлом турмуш тарзини шакллантириш соҳасидаги фаолияти.

Калит сўзлар: аҳоли саломатлиги. муҳофазалаш, меърий-ҳуқуқий ҳужжатлар, қонун

Ўзбекистонда аҳоли саломатлигини муҳофазалаш йиллар давомида шаклланган кучли соғлиқни сақлаш тизими орқали амалга оширилади.

Ўзбекистон Республикасининг фуқаролар соғлиғини сақлаш тўғрисидаги қонунида фуқароларнинг соғлиғини сақлашга доир ҳуқуқлари давлат

томонидан кафолатланишини таъминлаш; фуқароларнинг соғлом турмуш тарзини шакллантириш; давлат органлари, корхоналар, муассасалар, ташкилотлар, жамоат бирлашмаларининг фуқаролар соғлиғини сақлаш соҳасидаги фаолиятини ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солиш белгилаб берилган.

Давлат ва соғлиқни сақлашнинг бошқа тизимларини “Жамоат соғлиғини сақлаш” деган умумий тушунча бирлаштиради. Жамоат соғлиғини сақлаш – бу аҳоли саломатлигини сақлаш ва мустаҳкамлаш, касалланиш ва шикастланишларни профилактикаси, меҳнат фаолияти ва Ўртача умрни узайтиришга қаратилган, давлат, жамият, тиббий ва нотиббий ташкилотлар орқали амалга ошириладиган илмий ва амалий чора – тадбирлар йиғиндиси.

Давлат соғлиқни сақлаш тизими, қонуний асослари: Давлат соғлиқни сақлаш тизимига Ўзбекистон республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги, Қорақалпағистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги, вилоятлар, Тошкент шаҳар соғлиқни сақлаш бошқариш органлари, уларни шаҳар ва туман бўлинмалари киради. Давлат соғлиқни сақлаш тизимига давлат мулки бўлган ва давлат соғлиқни сақлаш тизимини бошқарув ораганларига бўйсунувчи даволаш-профилактика ва илмий-тадқиқот муассасалари, клиникалари, тиббиёт ва фармацевтика ходимлари тайёрлайдиган ҳамда, уларни қайта тайёргарликдан ўтказадиган ўқув юртлари, фармацевтика корхоналари ва ташкилотлари, санитария-профилактика муассасалари, суд-тиббиёт экспертиза муассасалари, тиббий дори-дармонлар ва тиббиёт техникаси ишлаб чиқарадиган корхоналар, асосий фаолияти фуқаролар соғлиғини сақлаш билан боғлиқ бошқа корхона, муассаса ва ташкилотлар киради.

Илмий-тадқиқот институтларининг клиникалари, вазирликлар, идоралар, давлат корхоналари, муассаса ва ташкилотлари барпо этадиган даволаш-профилактика ва дорихона муассасалари давлат соғлиқни сақлаш тизимига киради.

Давлат бюджети ҳисобидан таъминладиган давлат соғлиқни сақлаш

тизимнинг даволаш-профилактика муассасалари аҳолига бепул тиббий хизмат кўрсатади.

Соғлиқни сақлашнинг хусусий ва бошқа хил тизимлари жумласига хусусий таъминот амалиёти ёки хусусий фармацевтика фаолияти билан шуғулланувчи жисмоний шахслар, хусусий корхоналар, муассасалар, ташкилотлар ва жамоат бирлашмалари томонидан, шунингдек, қонун ҳужжатларида тақиқланмаган бошқа манбалардан маблағ билан таъминланган даволаш-профилактика, дорихона муассасалар ҳамда, таъминот ва фармацевтика маҳсулотлари ишлаб чиқарилган корхоналар кирди.

Ўзбекистонда аҳоли саломатлигини сақлаш ва янада мустаҳкамлаш давлатнинг муҳим тиббий – ижтимоий вазифаларидан бири ҳисобланади. Ушбу масала Ўзбекистон Республикасининг конституцияси ва давлатнинг бошқа қонунчилик ҳужжатларида ўз аксини топган. Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида аҳоли саломатлигини сақлаш, соғлиқни сақлашни ривожлантириш, инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, табиатни муҳофаза қилиш бўйича алоҳида моддалар ўрин олган. Жумладан, "Инсон ва фуқароларнинг асосий ҳуқуқлари ва бурчлари" номли иккинчи бўлимнинг 18-моддасида Ўзбекистон Республикасида барча фуқаролар бир хил ҳуқуқ ва эркинликларга эга бўлиб, жинси, irqи, миллати, тили, дини, ижтимоий келиб чиқиши, эътиқоди, шахси ва ижтимоий мавқеидан қатъий назар қонун олдида тенгдирлар, деб белгилаб қўйилган. Конституциянинг 39-моддасида эса "Ҳар ким қариганда, меҳнат лаёқатини йўқотганда, шунингдек боқувчисидан маҳрум бўлганда ва қонунда назарда тутилган бошқа ҳолларда ижтимоий таъминот олиш ҳуқуқига эга" эканликлари, 40-моддада "Ҳар бир инсон малакали тиббий хизматдан фойдаланиш ҳуқуқига эга"лиги, 65-моддада – "Оналик ва болалик давлат томонидан муҳофаза қилинади", деб белгилаб қўйилган. Аҳоли саломатлигини сақлашнинг барча қирралари 1996 йил 29 августда қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг "Фуқаролар соғлиғини сақлаш тўғрисида"ги қонунида тўлиғича ўз аксини топган.

Ушбу қонунни яратилишида жаҳоннинг ривожланган мамлакатларидаги соғлиқни сақлашга доир қонунлар, улардаги соғлиқни сақлаш тизимини ривожланиши, аҳолига кўрсатилаётган тиббий ёрдамнинг юналишини эътиборга олинган, Бирлашган миллатлар ташкилотининг «Инсон ҳуқуқлари декларацияси», Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилотининг фуқаролар соғлиғини сақлаш тўғрисидаги халқаро шартномалари ва қонун ҳужжатларига амал қилинган ҳолда тузилган.

Фуқаролар соғлиғини сақлаш тўғрисидаги қонун катта сиёсий, ижтимоий, ҳуқуқий аҳамиятга эга бўлган юридик ҳужжат ҳисобланади. У Ўзбекистонда ҳозирги даврдаги соғлиқни сақлаш ҳолатини акс эттирган ҳолда, келгусида фуқаролар соғлиғини сақлаш, соғлиқни сақлаш тизимини ривожлантириш, ислоҳ қилишнинг меъёрий ҳуқуқий асоси бўлиб хизмат қилади. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорларини «Фуқаролар соғлиғини сақлаш тўғрисида»ги Қонунга мувофиқлаштиришлари, республика вазирликлари ва идоралари мазкур Қонунга зид бўлган ўз норматив ҳужжатларини қайта кўриб чиқишлари ва бекор қилишлари лозим.

Фуқаролар соғлиғини сақлаш тўғрисидаги қонун ҳужжатларининг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат:

- фуқароларнинг соғлиғини сақлашга доир ҳуқуқларини давлат томонидан кафолатланишини таъминлаш;
- фуқароларнинг соғлом турмуш тарзини шакллантириш;
- давлат органлари, корхоналар, муассасалар, ташкилотлар, жамоат бирлашмаларининг фуқаролар соғлиғини сақлаш соҳасидаги фаолиятини ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солиш.

Ўзбекистон Республикаси «Фуқаролар соғлиғини сақлаш тўғрисида»ги қонун ВИ-боб, 47-та моддадан иборат. Фуқаролар соғлиғини сақлаш тўғрисидаги қонунда давлат органлари вазирлик, маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг фуқаролар соғлиғини сақлаш соҳасидаги ваколатлари, уларнинг вазифалари 4-5-6-моддаларда мукамал ёритилган. Ушбу қонунда Ўзбекистон Республикасида соғлиқни сақлаш тизимини

ислоҳ қилишга, қайта қуришга алоҳида аҳамият берилган (7-8-10 моддалар). Қонуннинг 7-моддасида Ўзбекистон Республикасида соғлиқни сақлашнинг давлат, хусусий ва бошқа тизимларидан иборат ягона соғлиқни сақлаш тизими амал қилади деб ёзилади.

Шу муносабат билан қонуннинг 11 -моддасида давлат соғлиқни сақлаш тизимига кирувчи тиббиёт муассасалари, хусусий соғлиқни сақлаш муассасалари, ҳамда соғлиқни сақлаш корхоналари, муассасалари ва ташкилотларига, шунингдек, таъбиот ҳамда фармацевтика билан шуғулланувчи жисмоний шахсларга лицензиялар бериш тартиби ва шартлари алоҳида қайд этилган.

Қонунда фуқароларнинг соғлиғини ҳуқуқий жиҳатдан муҳофаза қилишга кенг ўрин берилган (13-28 моддалар). Давлат ёши, жинси, ирки, миллати, тили, динга муносабати, ижтимоий келиб чиқиши, эътиқоди, шахсий ва ижтимоий мавқеидан каътий назар фуқароларнинг соғлиғи сақланишини таъминлайди.

Қонунда оила соғлиғини сақлашга, тиббий-ижтимоий ёрдам олишга вояга этмаганларнинг, пенсия ёшидаги фуқароларнинг, ногиронларнинг, фавқулудда вазиятлар туфайли жабр кўрган фуқароларнинг, беморларнинг ҳуқуқлари алоҳида моддаларда кенг ёритилган.

Фуқароларга тиббий - ижтимоий ёрдам кўрсатиш алоҳида бобни ташкил этиб, у бирламчи тиббий санитария-ёрдами (29-модда) шошилиш ва тез тиббий ёрдам (30-модда) ихтисослашган тиббий ёрдам (31-модда)дан ташкил топганлиги алоҳида таъкидланган. Ижтимоий аҳамиятга молик касалликларга чалинган фуқароларга тиббий-ижтимоий ёрдам кўрсатиш (32-модда), атрофдагилар учун хавфли бўлган касалликларга чалинган фуқароларга тиббий-ижтимоий ёрдам кўрсатиш (33-модда) каби ва бошқа моддаларни ўз ичига олади. Фуқаролар касал бўлиб қолганда, меҳнат лаёқатини юқотган ва бошқа ҳолларда профилактик, ташхис қўйиш-даволаш, куч-қувватини тиклаш, санитария-курорт, протез ортопедия ёрдами ва бошқа хил ёрдамни, шунингдек, беморларни, меҳнатга лаёқатсиз даврида ва ногиронларни боқиш-парваришлаш юзасидан ижтимоий чора-

тадбирларни, шу жумладан, вақтинча меҳнатга лаёқатсизлик нафақаси тўлашни ўз ичига оладиган тиббий-ижтимоий ёрдам олиш ҳуқуқига эга. Қонуннинг IV - боби тиббий экспертизага бағишланган бўлиб, унинг 36-моддасида фуқароларнинг касаллик, шикастланганлик, ҳомиладорлик, туққанлик, оиланинг бетоб аъзосини парваришланганлик, протез қўйдирганлик, санатория - курортда даволанганлик муносабати билан ва бошқа ҳоллардаги меҳнатга вақтинча лаёқатсизлигини экспертизалаш қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда ўтказилади деб ёзиб қўйилган. Тиббий экспертиза меҳнатга вақтинча лаёқатсизликни экспертизалаш билан бир қаторда ногиронларнинг сабаби ва гуруҳини, ҳарбий - тиббий экспертиза, суд тиббиёти ва суд психиатрия экспертизаларини ўтказишни ўз ичига олади ва уларни ўтказиш қонун қоидаларини, йўл-йўриқларини белгилайди.

Қонуннинг V - бобида тиббиёт ва фармацевтика ходимларнинг ҳуқуқлари, хусусий тиббиёт амалиёти билан шуғулланиш ҳуқуқи, тиббиёт ва фармацевтика ходимлари уюшмаларини тузиш ва уларнинг фаолиятига бағишланган бўлиб, Ўзбекистон Республикасида тиббиёт ва фармацевтика фаолияти билан шуғулланиш ҳуқуқига олий ёки Ўрта махсус тиббиёт ўқув юртини тамомлаганлик тўғрисида диплом олган шахслар, рўйхати Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги томонидан белгиланадиган муайян тиббиёт ва фармацевтика фаолияти турлари билан шуғулланиш ҳуқуқига эга. Демак, олий ёки Ўрта махсус тиббий маълумот тўғрисида диплом ва танланган фаолият тури билан шуғулланиш учун лицензия олган шахслар хусусий тиббиёт амалиёти шу жумладан, табиблик (ҳалқ табобати) билан шуғулланиш ҳуқуқига эга.

Тиббий ёрдам кўрсатиш сифатини профессионал тиббиёт уюшмалари ва маҳаллий давлат ҳокимиятлари органлари, шунингдек, рухсатнома (лицензия) берган орган назорат қилиб боради. Ғайри қонуний равишда тиббиёт ва фармацевтика фаолияти билан шуғулланувчи шахслар қонунга мувофиқ жавобгар бўладилар.

Яқунловчи VI - бобда врачлик этикаси ва деонтологиясига оид моддалар киритилган. Жумладан қонуннинг 44-моддасида «Ўзбекистон Республикаси шифокорининг қасамйоди», 45-моддада эса шифокор сири, 46-моддада фуқароларнинг соғлиғига этказилган зарарни қоплаш, 47-моддада эса соғлиқни сақлаш соҳасида фуқаролар ҳуқуқ ва эркинликларини камситувчи давлат органлари ҳамда мансабдор шахсларнинг ҳатти-ҳаракатлари устидан фуқароларнинг шикоят қилиш ҳуқуқлари бўйича тартиб қоидалар берилган. Шундай қилиб, Ўзбекистон Республикасининг «Фуқаролар соғлиғини сақлаш тўғрисида»ги қонуни - аҳоли саломатлигини сақлашга қаратилган чора-тадбирларни мунтазам равишда такомиллаштириб бориш ва уларни мувоффақиятли ҳал қилишнинг ҳуқуқий базасини яратди.

Соғлиқни сақлашни ташкил этишнинг асосий принциплари:

Ўзбекистонда фуқаролар соғлиғини сақлаш, соғлиқни сақлаш тизимини ривожлантириш Республикаимизнинг ўзига хос социал-иқтисодий, ижтимоий - географик, демографик, касалланиш, санитария-эпидемиологик жиҳатларини эътиборга олган ҳолда, олиб борилмоқда. Ўзбекистонда фуқаролар соғлиғини сақлашнинг асосий принципларига қуйидагилар киради.

1. Соғлиқни сақлаш соҳасида инсон ҳуқуқларига риоя қилиш.
2. Аҳолининг барча катламлари тиббий ёрдамдан баҳраманд бўла олиш.
3. Профилактик чора тадбирларнинг устиворлиги.
4. Фуқаролар соғлиғини ижтимоий ҳимоя қилиш.
5. Тиббиёт фанининг амалиёт билан бирлиги.

Соғлиқни сақлаш соҳасида инсон ҳуқуқларига риоя қилиниши принципи. Ушбу принцип Ўзбекистон Республикасининг "Фуқаролар соғлиғини сақлаш тўғрисидаги" қонуннинг 13-моддасида ўз тасдиғини топган. Жумладан, ушбу моддада - Ўзбекистон Республикаси фуқаролари соғлиқни сақлаш борасида тегишли ҳуқуқларга эгадирлар. Давлат ёши, жинси, ирқи, миллати, тили, динга муносабати, ижтимоий келиб чиқиш, эътиқоди, шахсий ва ижтимоий мавқеидан қаътий назар - фуқароларнинг соғлиғини сақланишни таъминлайди. Давлат фуқароларда касалликларнинг ҳар қандай шакллари борлигидан қаътий назар, уларнинг камситишлардан

ҳимоя қилинишини кафолатлайди. Ушбу қондани бузган, айбдор шахслар қонунда белгиланган тартибда жавобгар бўладилар деб белгилаб қўйилганлигининг ўзи Ўзбекистонда соғлиқни сақлаш соҳасида инсон ҳуқуқларига риоя қилиниши қонун орқали ҳимоя қилинишини кафолатлайди.

Аҳолининг барча қатламлари тиббий ёрдамдан бахраманд бўла олиш принципи. Аҳоли соғлиғини сақлаш ва уни янада яхшилаш ҳукуматимизнинг ижтимоий соҳадаги муҳим вазифаларидан биридир. Бунинг учун эса

Республикамизда кўплаб шифо масканлари фаолият кўрсатмоқда.

Республика, вилоят, шаҳар, туман марказий шифохоналари, тиббиёт санитария қисмлари, туғруқхоналар, поликлиникалар, диспансерлар, қишлоқ врачлик пунктлари, Республика шошилиш тиббий ёрдам тез ёрдам илмий маркази ва унинг вилоят, Шаҳар, туман филиаллари, Олий тиббиёт ўқув юртлари уларнинг клиникалари халқимиз хизматида. Аҳолининг барча қатламлари, айниқса қишлоқ аҳолисига кўрсатилаётган тиббий хизматни яхшилаш, врачлик хизматини янада яқинлаштириш. Бу эса ўз навбатида қишлоқ аҳолисига малакали врачлик хизматини яқинлаштириш имконини беради. Ушбу қишлоқ врачлик пунктини ташкил этишда аҳолининг демографик, касалланиш кўрсаткичларига алоҳида эътибор беришмоқда. Давлат, ҳокимият органлари, оилани, оналик ва болалиқни муҳофаза қилиш чора тадбирларни амалга оширмоқди. Тиббий санитария ва тиббий-ижтимоий ёрдамдан ҳаммининг бахраманд бўлишини таъминлашда маҳаллий давлат ҳокимияти органлари масъул ҳисобланади.

Профилактик чора-тадбирларнинг устиворлиги принципи. Охирги пайтларда кўпгина мамалакатларнинг олимлари касалликни даволаш эмас, аҳоли саломатлигини мустаҳкамлаш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблашмоқда. Бу концепция тобора кучайиб бормоқда, чунки касалликни даволашдан кўра уни олдини олиш арзонроқ тушади. Шунинг учун соғлиқни сақлаш хизматини ташкилаштириш ва лойихалаштириш соғлиқни тиклаш, саломатликни сақлашни ҳисобга олган ҳолда амалга оширилади. Соғлиқни

сақлаш тизимининг равнақи касалликларни даволаш билан эмас, балки саломатликни муҳофазаси билан боғлиқ деб ҳисобланмоқда, натижада эса бу соғлиқни сақлаш тизими орган ва муассасаларининг профилактик фаолияти ролини ошишига олиб келади. Шунини таъкидлаб, ўтиш керакки «Соғломларни саломатлигини сақлаш» концепцияси ҳаётий ҳақиқатга айланиши зарур, бу эса ўз навбатида соғлиқни сақлаш системаси ресурсларидан унумли фойдаланишга олиб келади. "Касални даволашдан уни олдини олиш афзал" деган мақол бор. Биринчидан беморни касаллигини даволашга кетган маблағ, касаликни олдини олишга сарфланадиган моддий маблағдан анча қиммат туради. Иккинчидан касалланган беморнинг руҳий ҳолати, ёки касалини - сурункали формага ўтиши, айрим ҳолларда ногиронликка олиб келиши, ўлим билан тугаш ҳоллари, аҳоли саломатлигига катта путур этказди Ўртача умрни қисқаришига олиб келади, аҳолини меҳнат фаолиятини камайтиради. Ишлаб чиқариш жараёнини бир мунча издан чиқаради. Юқоридагилар ҳалқ хўжалигининг ривожланишига ўз таъсирини кўрсатади ва моддий зарар этказди. Учинчидан беморнинг оиласига моддий ва маънавий зарар этади. Шунинг учун ҳам Республикамизда аҳоли саломатлигини сақлаш, соғлиқни сақлашни ривожлантиришда профилактик чора тадбирларни амалга ошириш устивор йўналишга эга. Соғлиқни сақлаш вазирлиги ҳукумат органлари, ҳокимиятлар, вилоятлар соғлиқни сақлаш бошқармалари, бўлимлари, Шаҳар, туман соғлиқни сақлаш бўлимлари, ҳамда уларнинг жойлардаги органлари санитария-эпидемиология назорати марказлари, маҳалла қўмиталари, "Экосан" "Соғлом авлод учун хайрия жамғармалари» аҳолининг санитария-эпидемиология хотиржамлигини таъминлаш учун атроф муҳитни соғломлаштириш, овқатланишни, меҳнат, турмуш, дам олишда таълим тарбия бериш шароитларини яхшилашга қаратилган қонунчилик санитария ҳолатини яхшилаш ва эпидемияга қарши, табиатни муҳофаза қилишга қаратилган тадбирларни амалга ошириш билан шуғулланади. Соғлиқни сақлаш вазирлиги жойларда профилактик ёрдам йўналишлари ва ҳажмлари, профилактик мақсадларда эмлашлар ўтказишнинг муддати ва усулларини белгилайди, аҳоли орасида соғлом

турмуш тарзини тарғиб қилишни назорат қилади. Шу жиҳатдан касалликни олдини олишга қаратилган профилактик чора-тадбирларнинг самараси биринчи навбатда аҳолини, оилани, ҳар-бир шахсни тиббий-санитария маданиятига, тиббий фаоллигига, ўз саломатлигини сақлашга бўлган маъсулиятига боғлиқ. Агар аҳоли, ўз саломатлиги устида қайғурмас экан, уни мустаҳкамлаш учун шуғулланмас, курашмас экан, шу юналишда тиббиёт муассасалари олиб бораётган тадбирлар самараси паст, натижаси қониқарсиз бўлиб қола беради. Шу билан бирга ушбу ишларни самарасини оширишда ўрта тиббиёт ходимлар роли жудаям каттадир. Соғлиғини юқотган тақдирда фуқароларни ижтимоий ҳимоя қилиш принципи. Ушбу принцип Ўзбекистоннинг ривожланиш ва ўзига хос тарикқиёт йўлининг энг асосий тамойилларидан бири бўлган аҳолининг кучли ижтимоий ҳимоя қилиш тамойилига тўла мос тушади. "Соғлиқни йўқотганда фуқароларнинг ижтимоий ҳимоя қилиниш, тиббий ижтимоий ёрдам олиш ҳуқуқи" Фуқаролар соғлиғини сақлаш тўғрисидаги" қонуннинг 16 моддасида алоҳида кайд этилган. Жумладан ушбу моддада касал бўлиб қолганда, меҳнат лаёқатини юқотганда ва бошқа ҳолларда фуқаролар профилактик, тахшис қўйиш, даволаш, куч қувватини тиклаш, санатория-курорт, протез-ортопедия ёрдами ва бошқа хил ёрдамни, шунингдек беморларни, меҳнатга лаёқатсиз ва ногирон кишиларни боқиш парваришлар юзасидан ижтимоий чора - тадбирларни, шу жумладан вақтинча меҳнатга лаёқатсизлик нафақаси тўлашни ўз ичига оладиган тиббий ижтимоий ёрдам олиш ҳуқуқига эга. Тиббий ижтимоий ёрдам тиббиёт ходимлари ва бошқа мутахассислар томонидан кўрсатилади деб белгилаб қўйилган.

Фуқаролар ўзларини ихтиёрий равишда тиббий суғурта қилдириш асосида, шунингдек корхоналар, муассасалар ва ташкилотларнинг маблағлари, ўз шахсий маблағлари ҳамда қонун ҳужжатларида таъқиқланмаган бошқа маблағлар ҳисобидан қўшимча тиббий ва бошқа хил хизматлардан фойдаланиш ҳуқуқига эга. Фуқароларнинг айрим тоифалари протез ортопедик ва мослама буюмлар ва эшитиш аппаратлари, ҳаракатланиш

воситалари ва бошқа махсус воситалар билан имтиёзли тарзда таъминланиш ҳуқуқига эга.

Тиббиёт илм-фани ва амалиётнинг бирлиги принципи.

Ўзбекистонда кўплаб тиббиёт олий ўқув юртлири, тиббиёт илмий текшириш институтларида кенг кўламда илмий тадқиқот ишлари олиб борилмоқда.

Илмий тадқиқот ишларининг натижалари, олинган янгиликлар Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлигининг рухсати билан соғлиқни сақлаш амалиётига тадбиқ этилмоқда. Илм-фан ва амалиётнинг бирлик принципи, илм-фан ахлининг тиббиётда ишлаётган амалиёт ходимлари, соғлиқни сақлаш

ташкilotчилари билан ҳамкорликда ўтказаетган съездлар, симпозиумлар, конференциялари оркали намаён булмоқда. Бундан ташкари Республикамизда кўпгина Илмий журналларда: "Ўзбекистон тиббиёт журнали", "Педиатрия", "Хирургия", "Патология" "Ҳамшира" журналлари ва шунга ўхшаш кўпгина журналларда олимларимизнинг илмий маколалари чоп этилмоқда ва улар ўз навбатида тиббиёт амалиётчиларига этиб бормоқда. Профилактика, ташхис кўйиш, даволашнинг янги усуллари, дори-дармонлар, микробиологик препаратлар ва дезинфекция воситаларини қўлланиши, ҳамда биологик-тиббий тадқиқотлар ўтказиш тартиби "Фуқаролар соғлиғини сақлаш тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикасининг қонунининг 34- моддасида белгилаб қўйилган. Жумладан соғлиқни сақлаш амалиётида фақат қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда қўлланишга рухсат этилган профилактика, ташхис кўйиш, даволаш усулларида тиббиёт технологиялари, дори - дармонлар, иммунобиологик препаратлар ва дезинфекция ситаларидан фойдаланилади. Ушбу модданинг иккинчи қисмида назарда тутилган ташхис кўйиш, даволаш усуллари ва дори-дармонларни, иммунобиологик препаратлар ва дезинфекция воситаларини, шу жумладан, чет элда фойдаланиладиганларини қўлланиш тартиби, Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги томонидан белгиланади деб қайд этилган. Шундай қилиб, тиббиёт илм-фани, тиббиёт амалиёти билан чамбарчас боғлиқ. Албатта тиббиётда илмий тадқиқот ишларини олиб боришда ва уни

амалиётга тадбиқ этишда юқорида келтирилган қонун қоидаларга амал қилиш талаб этилади

Назорат саволлари

1. Ўзбекистон Республикасининг фуқаролар соғлиғини сақлаш тўғрисидаги қонуни қачон қабул қилинган?
2. Аҳолининг барча қатламлари тиббий ёрдамдан бахраманд бўла олиш принципи?
3. Профилактик чора-тадбирларнинг устиворлиги принципи?

Фойдаланган адабиётлар:

1. Маматкулов Б. Жамоат саломатлиги ва соғлиқни сақлашни бошқариш. Т. 2019.
  2. Маматкулов Б. Соғлиқни сақлаш менежменти ва иқтисодиёти. Т., 2015.
  3. Маматкулов Б., Рустамова Х.Е. Жамоада хамширалик иши. Т. 2016.
  4. Orziyev Z. Hamshiralik ishi jarayonida bemorlarni tekshirish usullari. Т. 2010.
- Интернет сайтлар: www.ziyonet.uz, www.sestra.ru, tma.uz
5. Аҳоли соғлиғини муҳофаза қилиш тўғрисидаги Қонун. 1996йил.

IV АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАР

1-Мавзу: Аҳоли саломатлиги ва уни ўрганишда санитария-статистик тадқиқотларни ўрни.

Ишдан мақсад: Санитария статистик тадқиқотларни ўтқизиш қоидалари, статистик кузатишларни ташкил этиш, олинган материалларни расмийлаштириш ва уларни жамлаш, ҳисоблаш қоидалари, статистик таҳлил усуллари тўғрисидаги билимларни бериш, ҳамда кўникмаларини шакллантириш.

Масаланинг қўйилиши: Тингловчилар гуруҳларда топшириқни ечишади (Ҳар бир мавзу бўйича топшириқлар кейинги бўлимда келтирилган).

Статистика - бу жамият фанларидан бири бўлиб, у жамият орасида учрай-диган ҳодисаларнинг миқдор ўзгаришларини, сифат ўзгаришлари билан боғлаб ўрганадиган фандир.

Статистика фани жамият ҳаётининг қайси соҳасига тегишли ҳодисаларни ўрганишига қараб, у шу соҳанинг номи билан аталади: саноат, қишлоқ хўжалиги, қурилиш, савдо, коммунал хўжалик, суд статистикаси ва ҳоказолар. Жамият фанларидан ташқари статистик услублар биология, кимё, физика фанларида ҳам қўлланилади ва улар биологик, кимё, физик статистикаси номлари билан юритилади.

Тиббиёт, гигиэна, соғлиқни сақлаш билан боғлиқ масалаларни ўрганадиган статистика тиббиёт ёки санитария статистикаси деб аталади.

Тиббиёт статистикаси жамоат соғлиғини сақлаш фанининг асосий бир бўлаги ҳисобланади ва у ўз навбатида икки қисмга бўлинади: аҳоли саломатлиги статистикаси ва соғлиқни сақлаш статистикаси.

Аҳоли саломатлигини сақлаш ва уни мустаҳкамлаш каби масалаларни ҳал этиш учун аҳоли саломатлигига таъсир этувчи асосий омилларни аниқловчи ва уларнинг қонуниятларини очиқ берувчи, ижтимоий-гигиэник тадқиқотларда кенг қўлланилувчи статистик услубларга мурожаат этилади. Статистик усул аҳоли саломатлигини ва ундаги ўзгаришларни, тиббиёт

муассасаларини фаолиятини ва унинг самарасини объектив баҳолаш имконини беради. Клиник, экспериментал илмий тадқиқотларда санитария статистикаси ўрганилаётган ҳодисаларнинг моҳиятини, ички қонуниятларини очиб беради. Статистик усулнинг энг муҳим босқичларидан бири олинган маълумотларни йиғиш, таҳлил этиш ва баҳолашдан иборатдир.

Статистик усул кўпроқ математик статистикага суянган ҳолда тадқиқот натижаларини ҳисоблайди ва таҳлил этади. Уларга нисбий қийматлар, ўртача қийматлар, стандартлаш усули, коррелясион таҳлил, дисперсион таҳлил каби баҳолаш мезонлари ва бошқалар киради.

Статистик тадқиқотлар аҳоли орасидаги туғилиш, ўлим, касалланишларни, уларнинг катталикларини ва қонуниятларини очиб бериш учун қисқа умумий дастур орқали, уларга таъсир этувчи ижтимоий - гигиеник, тиббий - биологик омиллар ва тиббий ёрдамнинг ташкил этилганлигини кенг ва чуқур дастур орқали олиб борилиши ва ўтказилиши мумкин.

Ҳар қандай ташкил этилган статистиктадқиқотлар бир турдаги схемага асосланган ва бир хил статистик босқичлардан иборат.

Санитария - статистик тадқиқотлар бирма - бир давом этувчи 4 босқичдан иборат:

1 - босқич - тадқиқот режасини ва дастурини тузиш.

2 - босқич - статистикмаълумот йиғиш ва кузатиш.

3 - босқич - олинган статистик маълумотларни гуруҳлаш, жамлаш ва ҳисоблаш.

4 - босқич - статистиктаҳлил, хулосалар чиқариш ва уларни амалиётга тадбиқ этиш.

Биринчи босқич - асосий таергарлик босқичи ҳисобланади, чунки тадқиқотларни натижаси олдиндан тўғри тузилган аниқ режа ва дастур асосида олиб борилишига боғлиқ.

Иккинчи босқич – бунда статистик кузатишлар ёки статистик маълумот йиғиш амалга оширилади. Бу босқич тиббиёт муассасаларидаги маълум қайд этувчи ҳужжатларни ҳамшира томонидан тўлдириш орқали амалга

оширилади.

Учинчи босқич – йиғилган статистик маълумотларни гуруҳларга ажратиш, жадвалларга ўтказиш, уларни жамлаш ва мутлоқ қийматлардан нисбий қийматлар келтириб чиқаришдан иборат.

Тўртинчи босқич – олинган катталикларни таққослаш, солиштириш, уларга баҳо бериш ва амалиётга тадбиқ қилишдан иборат. Бу босқичда

ўрганилаётган ҳодисага омилларнинг таъсирини ўрганиш ва уларни қонуниятларини аниқлаш учун ҳар - хил математик усуллар (коррекция, стандартизация, олинган маълумотлар аниқлигини баҳолаш) қўлланилади.

Умуман статистик тадқиқот олинган натижаларни таҳлил қилиш, ўтказилган тадқиқот хулосаларини амалиётга тадбиқ қилиш билан якунланади.

Биринчи босқич - тадқиқот режасини ва дастурини тузиш. Бу босқич тадқиқотни олиб бориш учун таергарлик босқичи ҳисобланиб у кузатув дастурини, режасини, кузатувдан олинган маълумотларни қайд этувчи ҳужжатни тузишни ўз ичига олади ва кузатувнинг тури, тадқиқот усули, керакли кузатувлар сонини аниқлайди.

Кузатув дастурини тузишда, биринчи навбатда кузатув мақсади ва шу мақсадга эришиш учун бажарилиши лозим бўлган вазифалар белгилаб олинади.

Масалан: Мақсад – “аҳоли орасидаги касалланишларни ўрганиш” деб ёритилганда у мавҳум бўлиб қолади. Бунинг учун эса қайси тур касалликлари, аҳолининг қайси гуруҳида ўрганилиши ва охириги босқичда олинандиган натижаларга қараб амалиётга тавсиялар берилиши қисқа, аниқ ва равшан қилиб ёритилган бўлиши шарт.

Кўзда тутилган мақсад - мавзу фақат тадқиқотчигагина тушунарли бўлиб қолмасдан, балки у бошқа мутахассис ва лавозимда ишлайдиган шахсларга ҳам тушунарли бўлиши керак.

Масалан: Тумандаги бир ёшли болалар ўлимининг асосий сабаблари ва уни камайтириш йўллари.

Одатда ҳар қандай мақсадга тўла эришиш учун санитария - статистик ва ижтимоий - гигиеник тадқиқотларда қуйидаги вазифалар ўз аксини топган

бўлиши керак:

1. Ўрганилаётган статистик мажмуада, олинган кузатув бирлигини тарқалганлиги, унинг натижалари.
2. Олинган воқеа ёки ҳодисанинг маълум минтақалар ва давр орасида ўзгаришлари.
3. Воқеа ёки ҳодисага умумлаштирилган тавсил бериш ва уни бир неча статистик мажмуалар орасида таққослаш (нисбий ва ўртача қийматлар орқали).
4. Олинган статистик қийматларни аниқлигини баҳолаш.
5. Натижавий белгига (касалланиш, ўлим кўрсаткичларига) ижтимоий - гигиэник, ижтимоий – иқтисодий, табиий, экологик омилларни таъсирини ўрганиш.
6. Омиллар орасидаги ўзаро боғлиқликни аниқлаш.
7. Натижавий белгилар орасидаги ўзаро алоқадорликни аниқлаш.
8. Ўтказилган тадқиқот якунига асосан амалиётга керакли таклифлар ва тавсиялар бериш.

Унча катта бўлмаган сатистик тадқиқотларда вазифалар одатда 4 - 6 тадан ошмаслиги керак.

Тадқиқотчи маълум бир мақсад ва вазифаларни олдига қўйишдан олдин шу ҳақдаги тегишли адабиётлар билан тўла танишган бўлиши керак.

Статистик кузатувнинг режаси деганда:

1 – кузатув олиб бориладиган объектни; 2 – кузатув бирлигини; 3 – кузатув олиб бориладиган муддатни; 4 – кузатув ўтказиладиган жой; 5 - кузатувни кимлар олиб бориши; 6 - кимнинг раҳбарлигида олиб борилиши; 7 - тадқиқотни ўтказиш учун сарф бўладиган моддий маблағ миқдорини аниқлаш тушунилади;

Кузатув олиб бориладиган объект деганда, бевосита статистик маълумот йиғиладиган муҳит тушунилади. Бу шаҳар ёки туман аҳолиси, вилоят муқим шифохоналарида даволанган беморлар сони, институт талабалари, минтақа ёки ҳудудда яшовчи аҳоли, завод, фабрикаларнинг фаолияти ва бошқалар тушунилади. Кузатув бирлиги – статистик тадқиқот олиб борилаётган

муҳитнинг асосий таркибий қисми бўлиб, у қайд этилиш лозим бўлган белгиларни ўз ичига олади. Кўп ҳолларда кузатув бирлиги санок бирлиги деб ҳам аталади. Кузатув бирлиги кўзда тутилган мақсадга қараб бемор, ўлган шахс, соғлом инсон, оила ва бошқалар бўлиши мумкин. Кузатув бирликларининг сони статистик мажмуанинг ҳажмини (н) белгилайди. Статистик мажмуа деб - ма`лум вақт ичида, ма`лум чегарада олинган мазмунан бир хил, шаклан ҳар - хил элементлардан ташкил топган гуруҳларга айтилади. Статистик мажмуа 2 хил бўлади: 1.Генерал мажмуа; 2.Танлаб олинган мажмуа.

Генерал мажмуа деб - барча кузатиш бирлигини ўз ичига олган мажмуага айтилади. Генерал мажмуа тушунчаси нисбий бўлиб, у кузатишни мақсадига қараб, бир вақтнинг ўзида генерал ёки танлаб олинган мажмуа деб қаралиши мумкин. Масалан: "Н" вилоятидаги "А" туманда яшовчи болалар сони шу туман учун генерал мажмуани, вилоят болалари учун эса танлаб олинган мажмуани ташкил этади. Генерал мажмуани кўпинча чексизликка интилаётган мажмуа деб қаралади. Масалан: ОИТС касаллигини тарқалганлигини билиш учун эр юзида ОИТС билан касалланган барча беморларни ўргана олсак, у ҳолда генерал мажмуага эришган бўлар эдик. Генерал мажмуада статистик тадқиқотлар олиб бориш учун унинг ба`зи белгиларига (вақтга, территорияга) қараб чеклаб ўрганилади Танлаб олинган мажмуа генерал мажмуани бир қисми бўлиб у махсус йўллар орқали танлаб олинади. Танлаб олинган мажмуани энг муҳим томонларидан бири унинг репрезентативлиги, я`ни у генерал мажмуанинг вакили ҳисобланиб, ундаги ҳамма асосий белгиларни ўзида намоён қила олиши керак.

Икки хил хусусиятларни ўзида намоён қилган бир қисм мажмуа генерал мажмуага нисбатан репрезентатив ҳисобланади:

1. Белгилари жиҳатидан генерал мажмуага ниҳоятда ўхшаш бўлиши керак.
2. Кузатувлар сони этарли бўлиши керак (генерал мажмуадан 10% ва ундан юқори).

Статистик мажмуа ўзида бир неча хил: ўхшашлик ва фарқли, сифат ва сон,

омил ва натижа белгиларни намоён қилади. Масалан: “Н” туманида 2013 йилда 1 ёшгача болалар ўлимини сабаблари ўрганилаётган бўлсин. Бунда бир ёшгача ўлган болалар статистик мажмуани ташкил этади. Уларнинг асосий белгиларига қуйидагилар киради: ўхшашлик белгиси - барчаси “Н” туманда туғилган, 2013 йилда ўлган, бир ёшли; фарқли белгилар: ўғил бола, қиз бола, онасининг ёши, ҳомиладорлик ва туғишлар сони; сифат, яни сўз билан ифодаланадиган белгилар: жинси, ташхис, онасининг касби, уй шароити, овқатланиш характери; сон, яни сон билан ифодаланадиган белгилар: боланинг ёши, онасининг ёши, ҳомиладорлик ва туғишлар сони, боланинг вазни; омил белгилари: боланинг жинси, ёши, онасининг ёши, касби, боланинг туғилгандаги вазни, уй шароити, овқатланиш характери; натижа белги: ўлим.

Тадқиқотни ташкил этишни биринчи босқичида асосий ўринни статистик мажмуани тўғри ташкил этиш эгаллайди. Статистик тадқиқотлар улар ўтказиладиган вақтга, статистик мажмуани ҳажмига ва кузатиш усулига қараб ма`лум классификацияга бўлинади. Статистик тадқиқотлар кузатиш ўтказилган вақтга қараб 2 га бўлинади: лаҳзада ва жорий кузатиш.

Лаҳзада кузатиш усулидан ўрганилаётган ҳодисалар тез ўзгариш хусусиятига эга бўлмаган пайтда фойдаланилади. Бу усулда воқеалар ва ҳодисаларни аниқ олинган бир вақтдаги катталиклар ўрганилади. Масалан: аҳолини рўйхатга олиш, муқим шифохонадаги ўринларни, тиббиёт муассасаларидаги ходимларни рўйхатдан ўтказиш, аҳолини профилактик кўрикдан ўтказиш, жисмоний ривожланишни ўрганиш каби тадбирлар киради. Бир вақтда ўтказиладиган кузатишлардан олинган ма`лумотлар уларни бир - бирига таққослаб, чуқур ўрганиш учун бой материаллар беради.

Жорий кузатиш усули – соғлиқни сақлаш системасида асосий усуллардан бири ҳисобланиб, ҳар хил интенсив катталikka эга бўлган воқеаларни ўрганишда қўлланилади. Жорий кузатиш усули деб - воқеаларни пайдо бўлишига қараб уларни доимий равишда қайд этишга айтилади (туғилиш,

ўлим, касалликлар, вақтинча иш қобилиятини йўқотганлик ҳақидаги ҳодисаларни қайд этиш шулар жумласига киради).

Санитария - статистик тадқиқотларда ҳар бир кузатилаётган бирлик ҳақида маълумот йиғишнинг бир неча усуллари бор: 1) бевосита кузатиш, 2) ҳужжатлар асосида маълумот тўплаш, 3) анамнестик (хотирлаш) анкета - сўров усуллари.

Бевосита кузатиш усулига - клиника ва лабораторияда олиб борилаётган эксперимент натижаларини қайд этиш орқали маълумот йиғиш киради.

Ҳужжатлар ёрдамида маълумот тўплаш усулида тиббиёт, санитария - эпидемиология муассасаларида қўлланилаётган ҳар хил ҳужжатларни ўрганиш орқали маълумот йиғилади.

Айрим ҳолларда тадқиқотчи картадан кенг ва тўла маълумотлар олиш учун ўзи сезмаган ҳолда ундаги саволларни ва унинг ҳажмини керагидан ошириб юборади. Натижада йиғилган маълумотларнинг бир қисми материалларни қайта ишлашда фойдаланилмай қолади, уни йиғиш учун эса бекорга ортикча вақт ва куч сарфланади, бундан ташқари материалларни жамлаш ва гуруҳлаш даврида айрим саволлар (баъзан муҳим) анкетага киритилмагани ва уларга керакли жавоблар олинмаганлиги сезилиб қолади, бунинг учун эса қайтадан текширишлар ўтказиш лозим бўлади. Шунинг учун махсус анкета ёки карта тузишдан олдин тадқиқотчи ўтказиладиган тадқиқотнинг туб маъносини ва мазмунини тушуниб этган бўлиши керак.

Иккинчи босқич - маълумот йиғиш ва кузатиш. Бу босқич энг муҳим босқичлардан бири ҳисобланади, чунки тадқиқот якунида чиқариладиган хулосалар, ҳамда тадқиқоддан кутилаётган натижаларнинг тўғрилиги биринчи навбатда йиғилган статистик маълумотларнинг тўлалигига ва аниқлик даражасига боғлиқ. Шунинг учун ҳам, маълумот йиғиш учун махсус тайёргарликдан ўтган ёки шу ўрганилаётган соҳа бўйича этарли малакага эга бўлган шахслар жалб этилиши керак. Ижтимоий - гигиеник тадқиқотларда маълумотларни қайд этиш учун ҳар - хил ҳужжатлардан фойдаланилади: давлат статистикаси қўмитасининг махсус тиббий ва статистик ҳужжатлари (муқим шифохонада ётган беморнинг картаси, амбулатория беморининг

картаси, болаларнинг ривожланиш тарихи, туғруқ ва ўлим ҳақидаги гувоҳнома ва ҳоказо);–

тиббий ва статистик ҳужжатлардан ма`лумотларни кўчириб ёзиш учун тузилган махсус карталар;–

ҳар бир конкрет кузатилаётган бирлик учун тузилган махсус анкета, савол - жавоб варақаси, кундаликлар ва ҳоказо.–

Материал йиғиш давомида олинган ма`лумотларнинг сифатини доимо назорат қилиб бориш, барча материаллар йиғиб бўлингандан сўнг уларни сифат ва миқдор жиҳатдан тўғри тўлдирилганлигини текшириш керак.

Айрим саволларга тўлиқ жавоб олинмаган карталар иложи бўлса қайтадан тўлдирилади, бўлмаса у тадқиқот кузатувидан чиқарилиб юборилади.

Учинчи босқич - йиғилган материалларни гуруҳларга ажратиш, жамлаш ва ҳисоблаш. Бу босқич ўз навбатида иккита кичик босқичларга бўлинади:

а) ма`лумотларни гуруҳларга ажратиш;

б) жамлаш ва ҳисоблаш;

Гуруҳлаш деганда - барча йиғилган статистик материалларни уларнинг бирлаштирувчи (ўхшашлик) белгилари бўйича айрим гуруҳларга ажратиш тушунилади.

Барча ва ўргатилаётган ҳодисаларнинг жараёнини, қонуниятларини чуқур тушуниб этган ҳолда гуруҳларга ажратиш тақозо этилади. Гуруҳлаш ўтказилаётган тадқиқотнинг мақсадига бевосита боғлиқ бўлади ва у ўрганилаётган белгининг фарқи ва сонига қараб 2 хил бўлади:

1. атрибутив, типологик гуруҳлаш - бунда белигининг сифатий таркибига қараб гуруҳларга ажратилади. Масалан: яшаш жойига қараб, шаҳар ва қишлоқ, жинси бўйича эркак ва аёл, ижтимоий ҳолати бўйича ишчи ва хизматчи ва беморларнинг ташхисларига қараб гуруҳларга ажратиш.

2. вариатсион гуруҳлашда эса белгининг миқдорий таркибига қараб гуруҳларга ажратилади. Масалан: аҳолининг Ёшига, вазнига, бўйига, беморларнинг муқим Шифохоналарда даволаниш муддатига қараб гуруҳларга ажратилади.

Жуда кўп гуруҳларга ажратиш, олиними лозим бўлган маълумотларни майдаланиб кетишига ва ҳодисаларнинг айрим қонуниятларини очилмай қолишига олиб келади, кам сонли гуруҳлар эса, ўз навбатида воқеаларнинг характерли томонларини очиб бера олмайди. Гуруҳлаш статистик материалларни жамлаш учун асос бўлиб хизмат қилади. Жамлаш - статистик кузатиш натижасида олинган, якка ҳолда учрайдиган ҳодисаларни йиғиш, маълум гуруҳларга ажратиш демакдир. Жамлаш босқичида айрим якка ҳолда ёзилган белгилар йиғилиб, ўрганилаётган мажмуага миқдорий сон жиҳатидан тавсиф берувчи жадвалларга ўтказилади. Маълумотларни жамлаш натижалари статистик жадвалларда акс эттирилади.

Статистик жадваллар икки хил бўлади: оддий ва мураккаб.

Статистик жадваллар статистик маълумотларни умумлаштириш ва таҳлил қилишда бир универсал воситаси сифатида хизмат қилади.

Мураккаб жадваллар ўз навбатида гуруҳлашган ва конбинатсион жадвалларга бўлинади. Ҳар қандай жадвал унинг моҳиятини кўрсатувчи эга ва эганинг моҳиятини очиб берувчи кесимдан иборат бўлади. Одатда жадвалнинг эгаси чап томондаги қаторларда, жадвалнинг кесими эса юқоридаги устунларда жойлашган бўлади. Ҳар қандай жадвал маълум номга эга бўлиб, у жадвалда келтирилган маълумотларнинг қисқа ва аниқ ҳолда туб моҳиятини кўрсатиб беради.

Оддий жадвалларда (жадвал 1) статистик материал фақат битта белги бўйича сон жиҳатдан тақсимланади. Гуруҳлашган жадвалда (жадвал 2) эса статистик материал бир - бирига боғлиқ бўлган икки белги бўйича, конбинатсион жадвалда (жадвал 3) эса бир - бирига боғлиқ бўлган учта ва ундан кўп белгилар бўйича тақсимланади. Жадваларни макетини олдиндан биринчи босқичда таерланади. Жамлаш ва ҳисоблаш замонавий электрон ҳисоблаш машиналари ёрдамида статистик - математик усуллардан фойдаланган ҳолда ўтказилади.

Тўртинчи босқич – статистик таҳлил, хулосалар чиқариш ва уларни амалиётга тадбиқ этиш. Барча статистик маълумотларни жадвалларга ўтказиб, улардан нисбий, ўртача қийматлар келтириб чиқарилгандан сўнг,

олинган натижаларни яққолроқ ва кўргазмали қилиб ифодалаш учун ҳар хил диаграммалардан фойдаланилади.

Тадқиқот якунида, тадқиқот натижасида олинган ва илмий адабиётларда келтирилган маълумотларга асосланган ҳолда тадқиқотнинг хулосалари келтирилиб чиқарилади, ҳодисаларнинг қонуниятлари очиқ берилади ва аҳоли саломатлигини янада яхшилаш, соғлиқни сақлаш муассасаларининг ишини мувофиқлаштириш, ҳамда самарасини ошириш борасида амалиётга таклифлар киритилади.

Назорат саволлари

1. Аҳоли саломатлиги мезонлари?
2. Санитария статистик тадқиқотларни ўтқозиш қойдалари?
3. Аҳоли саломатлигига таъсир килувчи омилларини ўрганиш усуллари?
4. Ҳамширалар статистик текширувларни ўтқозиш жараенидаги ўрни?

Фойдаланилган адабиётлар

1. Маматкулов Б. Жамоат саломатлиги ва соғлиқни сақлашни бошқариш. Т. 2019.
2. Маматкулов Б. Соғлиқни сақлаш менежменти ва иқтисодиёти. Т., 2015.
3. Маматкулов Б., Рустамова Х.Е. Жамоада ҳамширалик иши. Т. 2016.
4. Orziyev Z. Hamshiralik ishi jarayonida bemorlarni tekshirish usullari. Т. 2010.

Интернет сайтлар: www.ziyonet.uz, www.sestra.ru, tma.uz

2-Мавзу: Ўзбекистонда аҳоли саломатлигини муҳофазалаш тизими.

Ишдан мақсад: Ўзбекистон Республикасининг фуқаролар соғлигини сақлаш тўғрисидаги Қонун, Фармон ва қарорлари, буйруқлари, касалликларни олдини олиш, умрни узайтиришга қаратилган чора-тадбирларни ўтқозиш, Ҳамширалик ишида аҳоли саломатлигига таъсир этувчи омилларни аниқлашда замонавий усулларини қўллаш, аҳолини хавф омилларини олдини олишда замонавий ҳамширалик ёндошувини олиб бориш кўникмаларига эга бўлиш.

Масаланинг қўйилиши: Тингловчилар гуруҳларда топшириқни ечишади (Ҳар бир мавзу бўйича топшириқлар кейинги бўлимда келтирилган).

Аҳоли саломатлигини муҳофаза қилишнинг турли қирраларини ёритишдан аввал “саломатликни муҳофазалаш” тушунчасига тўхталиб ўтиш лозим, чунки ўтган асрнинг 50-йилларигача турли мамлакатларда ушбу тушунчага турлича таъриф берилган. 1952 йил Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилотининг жамоат соғлиғини сақлашни ташкиллаштириш экспертлари томонидан аҳоли саломатлигини муҳофазалаш тушунчасига қуйидагича таъриф берилган.

“Саломатликни муҳофазалаш” – бу касалликларни олдини олиш, умрни узайтириш, ақлий ва жисмоний саломатликни таъминлаш ва одамлар фаолиятининг самарадорлигини ошириш мақсадида, жамиятнинг ташкилий фаолиятларини кучайтириш орқали атроф-муҳитни соғломлаштириш, юқумли касалликларга қарши кураш, одамларни шахсий гигиена қоидаларига ўқитиш, эрта ташхислаш ва касалликлар профилактикасини амалга ошириш учун тиббиёт ва врачлик ёрдамини ташкил этиш, ҳамда ҳар бир инсоннинг турмуш даражасини, саломатлигини яхшилаш, қўллаб қувватлаш мақсадида ижтимоий механизмларни тараққий эттириш ҳақидаги санъат ва фандир. Бундай фаровонликлар таъминланганда ҳар бир фуқаро узок умр кўришга, соғлом ҳаёт кечиришга бўлган ўзининг ажралмас ҳуқуқини амалга ошириш имконига эга бўлади.

Бугунги кунда аҳоли саломатлигини муҳофазалаш фақат соғлиқни сақлаш ташкилотларининггина вазифаси эмаслиги ҳаммамизга маълум. Бу умуман давлат, жамият иши, аммо бу жараёни бошқаришда соғлиқни сақлаш тизими, муҳим бирлаштирувчи, координациялаштирувчи ролни ўйнайди. Жамоат соғлиғини сақлаш, аниқ аҳоли гуруҳининг эҳтиёжларидан келиб чиқиб кенг қамровли соғлиқни сақлаш хизматини ташкил этишдан иборат. Шунинг учун ҳам аҳоли саломатлиги ҳолатидан келиб чиққан ҳолда, тегишли ресурсларни аниқлаш бўйича маълумотларга эга бўлиш талаб этилади. Демак, Жамоат соғлиғини сақлашнинг моҳияти аҳоли

саломатлигини мустаҳкамлаш, касалликларнинг олдини олиш, ташхислаш ва даволаш, ҳамда жисмоний, ижтимоий ва касбий жонлаштириш мақсадида кадрларни, тиббий хизмат кўрсатиш учун зарур бўлган турли тиббиёт аппаратлари, асбобларини аниқлашдан иборат.

ЖССТ ташкилотининг таърифича Соғлиқни сақлаш тизими - бу уйда, таълим муассасаларида, иш жойида, жамоада, жисмоний ва руҳий ижтимоий доираларда, ҳамда соғлиқни сақлаш ва у билан боғлиқ муассасаларда амалга ошириладиган, саломатликни мустаҳкамлашга ёрдам берувчи бир – бири билан ўзаро боғлиқ бўлган чора- тадбирлар йиғиндиси.

Ўзбекистонда аҳоли саломатлигини муҳофазалаш йиллар давомида шаклланган кучли соғлиқни сақлаш тизими орқали амалга оширилади.

Ўзбекистон Республикасининг фуқаролар соғлиғини сақлаш тўғрисидаги қонунида фуқароларнинг соғлиғини сақлашга доир ҳуқуқлари давлат томонидан кафолатланишини таъминлаш; фуқароларнинг соғлом турмуш тарзини шакллантириш; давлат органлари, корхоналар, муассасалар, ташкилотлар, жамоат бирлашмаларининг фуқаролар соғлиғини сақлаш соҳасидаги фаолиятини ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солиш белгилаб берилган.

Давлат ва соғлиқни сақлашнинг бошқа тизимларини “Жамоат соғлиғини сақлаш” деган умумий тушунча бирлаштиради. Жамоат соғлиғини сақлаш – бу аҳоли саломатлигини сақлаш ва мустаҳкамлаш, касалланиш ва шикастланишларни профилактикаси, меҳнат фаолияти ва Ўртача умрни узайтиришга қаратилган, давлат, жамият, тиббий ва нотиббий ташкилотлар орқали амалга ошириладиган илмий ва амалий чора – тадбирлар йиғиндиси.

Давлат соғлиқни сақлаш тизими, қонуний асослари: Давлат соғлиқни сақлаш тизимида Ўзбекистон республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги, Қорақалпағистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги, вилоятлар, Тошкент шаҳар соғлиқни сақлашни бошқариш органлари, уларни шаҳар ва туман бўлинмалари киради. Давлат соғлиқни сақлаш тизимида давлат

мулки бўлган ва давлат соғлиқни сақлаш тизимини бошқарув ораганларига бўйсунувчи даволаш-профилактика ва илмий-тадқиқот муассасалари, клиникалари, тиббиёт ва фармацевтика ходимлари тайёрлайдиган ҳамда, уларни қайта тайёргарликдан ўтказадиган ўқув юртлари, фармацевтика корхоналари ва ташкилотлари, санитария-профилактика муассасалари, суд-тиббиёт экспертиза муассасалари, тиббий дори-дармонлар ва тиббиёт техникаси ишлаб чиқарадиган корхоналар, асосий фаолияти фуқаролар соғлиғини сақлаш билан боғлиқ бошқа корхона, муассаса ва ташкилотлар киради.

Илмий-тадқиқот институтларининг клиникалари, вазирликлар, идоралар, давлат корхоналари, муассаса ва ташкилотлари барпо этадиган даволаш-профилактика ва дорихона муассасалари давлат соғлиқни сақлаш тизимига киради.

Давлат бюджети ҳисобидан таъминланадиган давлат соғлиқни сақлаш тизимининг даволаш-профилактика муассасалари аҳолига бепул тиббий хизмат кўрсатади.

Соғлиқни сақлашнинг хусусий ва бошқа хил тизимлари жумласига хусусий таъминот амалиёти ёки хусусий фармацевтика фаолияти билан шуғулланувчи жисмоний шахслар, хусусий корхоналар, муассасалар, ташкилотлар ва жамоат бирлашмалари томонидан, шунингдек, қонун ҳужжатларида тақиқланмаган бошқа манбалардан маблағ билан таъминланадиган даволаш-профилактика, дорихона муассасалар ҳамда, таъминот ва фармацевтика маҳсулотлари ишлаб чиқарадиган корхоналар киради.

Ўзбекистонда аҳоли саломатлигини сақлаш ва янада мустаҳкамлаш давлатнинг муҳим тиббий – ижтимоий вазифаларидан бири ҳисобланади. Ушбу масала Ўзбекистон Республикасининг конституцияси ва давлатнинг бошқа қонунчилик ҳужжатларида ўз аксини топган. Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида аҳоли саломатлигини сақлаш, соғлиқни сақлашни ривожлантириш, инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, табиатни муҳофаза қилиш бўйича алоҳида моддалар ўрин олган.

Жумладан, "Инсон ва фуқароларнинг асосий ҳуқуқлари ва бурчлари" номли иккинчи бўлимнинг 18-моддасида Ўзбекистон Республикасида барча фуқаролар бир хил ҳуқуқ ва эркинликларга эга бўлиб, жинси, ирқи, миллати, тили, дини, ижтимоий келиб чиқиши, эътиқоди, шахси ва ижтимоий мавқеидан қатъий назар қонун олдида тенгдирлар, деб белгилаб қўйилган. Конституциянинг 39-моддасида эса "Ҳар ким қариганда, меҳнат лаёқатини йўқотганда, шунингдек боқувчисидан маҳрум бўлганда ва қонунда назарда тутилган бошқа ҳолларда ижтимоий таъминот олиш ҳуқуқига эга" эканликлари, 40-моддада "Ҳар бир инсон малакали тиббий хизматдан фойдаланиш ҳуқуқига эга"лиги, 65-моддада – "Оналик ва болалик давлат томонидан муҳофаза қилинади", деб белгилаб қўйилган. Аҳоли саломатлигини сақлашнинг барча қирралари 1996 йил 29 августда қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг "Фуқаролар соғлиғини сақлаш тўғрисида"ги қонунида тўлиғича ўз аксини топган.

Ушбу қонунни яратилишида жаҳоннинг ривожланган мамлакатларидаги соғлиқни сақлашга доир қонунлар, улардаги соғлиқни сақлаш тизимини ривожланиши, аҳолига кўрсатилаётган тиббий ёрдамнинг юналишини эътиборга олинган, Бирлашган миллатлар ташкилотининг «Инсон ҳуқуқлари декларацияси», Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилотининг фуқаролар соғлиғини сақлаш тўғрисидаги халқаро шартномалари ва қонун ҳужжатларига амал қилинган ҳолда тузилган.

Фуқаролар соғлиғини сақлаш тўғрисидаги қонун катта сиёсий, ижтимоий, ҳуқуқий аҳамиятга эга бўлган юридик ҳужжат ҳисобланади. У Ўзбекистонда ҳозирги даврдаги соғлиқни сақлаш ҳолатини акс эттирган ҳолда, келгусида фуқаролар соғлиғини сақлаш, соғлиқни сақлаш тизимини ривожлантириш, ислоҳ қилишнинг меъёрий ҳуқуқий асоси бўлиб хизмат қилади. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорларини «Фуқаролар соғлиғини сақлаш тўғрисида»ги Қонунга мувофиқлаштиришлари, республика вазирликлари ва идоралари мазкур Қонунга зид бўлган ўз норматив ҳужжатларини қайта кўриб чиқишлари ва бекор қилишлари лозим.

Фуқаролар соғлиғини сақлаш тўғрисидаги қонун ҳужжатларининг асосий вазибалари қуйидагилардан иборат:

-фуқароларнинг соғлиғини сақлашга доир ҳуқуқларини давлат томонидан қафолатланишини таъминлаш;

-фуқароларнинг соғлом турмуш тарзини шакллантириш;

-давлат органлари, корхоналар, муассасалар, ташкилотлар, жамоат бирлашмаларининг фуқаролар соғлиғини сақлаш соҳасидаги фаолиятини ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солиш. Юртимизда аҳоли саломатлиғини сақлаш ва яхшилаш имконини берадиган сифатли соғлиқни сақлаш тизимини ташкил этиш, соғлом авлод тарбияси учун шарт-шароит яратиш давлат сиёсатининг устувор йўналиши ҳисобланади.

Мамлакатимизда кўрилаётган чора-тадбирлар натижасида аҳолига тиббий хизмат кўрсатишнинг самарадорлиғи, сифати ва қулайлиғини ошириш таъминланди, БМТ Мингйиллик ривожланиш мақсадларининг асосий параметрларига эришилди.

Мустақиллик йилларида соғлиқни сақлаш соҳасида мамлакатимиз эришган ютуқларга халқаро ҳамжамият томонидан ижобий баҳо берилди. Масалан, аҳолининг умр кўриши 4,6 ёшга - 1995 йилдаги 69,1 ёшдан 2017 йилда 73,7 ёшга ошди.

Оналар ўлими кўрсаткичи 3,1 бараварга камайиб, 100 минг нафар тирик туғилган чақалоққа нисбатан 21 та ҳолатни ташкил этди, чақалоқлар ўлими эса 3,1 бараварга камайиб, 1000 нафар тирик туғилган чақалоққа нисбатан 11,5 та ҳолатни ташкил этди. Болаларда энг кўп учрайдиган касалликларга қарши эмлаш ва профилактика тадбирлари билан қамраб олиш даражаси 96 - 98 фоизда қатъий сақланиб турибди.

Юқумли касалликларга қарши курашиш бўйича комплекс профилактика, эпидемияга қарши ва санитария-гигиена тадбирларининг жорий этилиши ўта хавфли юқумли касалликлар (ўлат, вабо), полиомиелит, дифтерия, чақалоқлар қокшоли, маҳаллий келиб чиққан безгак, қизамиқ ва қизилча юзага келишидан тўлиқ ҳимоя қилиш имконини берди. Полиомиелитнинг ёввойи штамми (2002 йил), қизамиқ ва қизилча

(2017 йил), безгак (2018 йил) йўқ қилинганлиги тўғрисида Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилотининг сертификатлари олинди.

Шу билан бирга, соғлиқни сақлашни ташкил этишда фуқаролар соғлиғини сақлаш тизимини янада такомиллаштиришга оид вазифаларни самарали ҳал қилишга тўсқинлик қилаётган айрим муаммоли масалалар ва салбий ҳолатлар сақланиб қолмоқда.

Хусусан, тармоқни комплекс ҳуқуқий тартибга солишнинг мавжуд эмаслиги, ўлим ва ногиронликни келтириб чиқариш эҳтимоли катта бўлган касалликларнинг олдини олиш ва улардан аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш соҳасидаги қонуности ва идоравий ҳужжатларнинг ҳаддан ортиқ кўплиги соғлиқни сақлаш тизими барқарорлигини таъминлаш имконини бермаяпти. Трансплантология, кўмакчи репродуктив технологиялар, телетиббиёт каби талаб юқори бўлган йўналишларнинг тартибга солинмаганлиги миллий соғлиқни сақлаш тизими тиббиёт илм-фани ва амалиётининг замонавий ютуқларидан ортда қолиб кетишига сабаб бўлмоқда.

Бугунги кунга қадар мажбурий тиббий суғурта тизимини жорий этиш учун шарт-шароитлар яратилмаган. Натижада ҳанузгача соғлиқни сақлаш соҳасини молиялаштириш асосан бюджет маблағлари ҳисобига амалга оширилмоқда. Республикада тиббиёт хизматларининг клиник тавсиялари (баённомалари) ва стандартлари билан узвий боғлиқ клиник-харажат гуруҳлари (DRG тизими) ишлаб чиқилмаган.

Соғлиқни сақлаш бирламчи бўғинининг профилактика, патронаж ва ўз вақтида даволаш-ташхис қўйиш ишлари, шу жумладан амбулаторияда даволашни охиригача етказиш самарадорлиги қониқарсизлигича қолмоқда. Бунинг натижасида аҳоли соғлиғини сақлаш тизимида қиммат турадиган стационар ёрдам асосий ўринни эгалламоқда.

Аҳолига, айниқса болалар ва фертиль ёшидаги аёлларга патронаж хизмати даражаси паст эканлиги (72-77%) қайд этилмоқда, умумий амалиёт шифокорларининг билим ва кўникмалари даражаси оналар ва болаларга тиббий ёрдамни тўлиқ ҳажмда таъминлаш имконини бермаяпти.

Соғлиқни сақлашнинг жадал ривожланаётган хусусий секторини давлат тиббиёт ташкилотлари билан ҳамкорликка фаол жалб қилишга ғов бўлаётган тўсиқлар қўшимча молия ресурсларидан соғлиқни сақлаш учун самарали фойдаланиш имконини бермаяпти.

Тиббиёт олий таълим муассасалари клиникалари экстенсив тарзда ривожланмоқда, у ерда тиббиёт фанлари докторларининг 70 фоизи ишласада, уларнинг салоҳиятидан етарлича фойдаланилмаяпти. ихтисослашган марказларнинг инновацион салоҳияти пастлиги шароитида тиббиёт амалиётининг таълим бериш жараёни ва илм-фан билан султ интеграциялашганлиги тиббиётнинг илғор ютуқларини даволаш-ташхис жараёнига жорий этиш қониқарсиз даражада эканидан дарак бермоқда.

Шу билан бирга, тиббиёт кадрларини тайёрлаш ва қайта тайёрлашнинг замонавий тизимларини татбиқ этишдаги сусткашлик ва бунинг оқибатида шифокорлар ҳамда ўрта тиббиёт ходимлари касбий билимлари даражасининг етарли эмаслиги кўрсатилаётган тиббий хизматлар сифатига салбий таъсир кўрсатмоқда.

Тиббиёт ходимларини ижтимоий-моддий ҳимоя қилиш даражаси пастлиги, улар ижтимоий-ҳуқуқий ҳолатининг ўз зиммасига юкланаётган жавобгарлик даражасига мос келмаслиги малакали кадрларнинг тизимдан чиқиб кетиши ва коррупция ҳолатлари юзага келиши учун шароит яратмоқда.

Соғлиқни сақлаш тизимига ахборот-коммуникация технологияларининг етарлича жорий этилмаганлиги, тиббиёт ҳужжатларининг жуда катта ҳажми қоғоз шаклида юритилиши қабул қилинаётган қарорлар ижросини тезкор кузатиб бориш ва самарали ижросини таъминлаш имконини бермаяпти, шунингдек, ортиқча бюрократизм ва катта харажатларга сабаб бўлмоқда.

Юқорида санаб ўтилган камчиликлар соғлиқни сақлашнинг сифатига бўлган аҳолининг тобора ортиб бораётган талабларини қондириш, жойларда тўпланиб қолган муаммоларга тезкорлик билан муносабат билдириш ва

тиббий хизмат кўрсатиш соҳасида ижобий ўзгаришларга эришиш имконини бермаяпти.

Шу муносабат билан қуйидаги мақсадлар, вазифалар ва асосий йўналишларни назарда тутувчи 2019-2025 йилларда Ўзбекистон Республикасида соғлиқни сақлаш тизимини ривожлантириш концепциясини муваффақиятли амалга ошириш орқали соғлиқни сақлашнинг концептуал янги моделини шакллантириш зарурати пайдо бўлди.

Аҳоли соғлиғини сақлаш ва уни янада яхшилаш ҳукуратимизнинг ижтимоий соҳадаги муҳим вазифаларидан биридир. Бунинг учун эса Республикамизда кўплаб шифо масканлари фаолият кўрсатмоқда. Республика, вилоят, шаҳар, туман марказий шифохоналари, тиббиёт санитария қисмлари, туғруқхоналар, поликлиникалар, диспансерлар, қишлоқ врачлик пунктлари, Республика шошилинич тиббий ёрдам тез ёрдам илмий маркази ва унинг вилоят, Шаҳар, туман филиаллари, Олий тиббиёт ўқув юртлари уларнинг клиникалари халқимиз хизматида. Аҳолининг барча қатламлари, айниқса қишлоқ аҳолисига кўрсатилаётган тиббий хизматни яхшилаш, врачлик хизматини янада яқинлаштириш. Бу эса ўз навбатида қишлоқ аҳолисига малакали врачлик хизматини яқинлаштириш имконини беради. Ушбу қишлоқ врачлик пунктини ташкил этишда аҳолининг демографик, касалланиш кўрсаткичларига алоҳида эътибор беришмоқда. Давлат, ҳокимият органлари, оилани, оналик ва болалиқни муҳофаза қилиш чора тадбирларни амалга оширмоқди. Тиббий санитария ва тиббий-ижтимоий ёрдамдан ҳамманинг баҳраманд бўлишини таъминлашда маҳаллий давлат ҳокимияти органлари масъул ҳисобланади.

Профилактик чора-тадбирларнинг устиворлиги принципи. Охирги пайтларда кўпгина мамалакатларнинг олимлари касалликни даволаш эмас, аҳоли саломатлигини мустаҳкамлаш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблашмоқда. Бу концепция тобора кучайиб бормоқда, чунки касалликни даволашдан кўра уни олдини олиш арзонроқ тушади. Шунинг учун соғлиқни сақлаш хизматини ташкилаштириш ва лойихалаштириш соғлиқни тиклаш,

саломатликни сақлашни ҳисобга олган ҳолда амалга оширилади. Соғлиқни сақлаш тизимининг равнақи касалликларни даволаш билан эмас, балки саломатликни муҳофазаси билан боғлиқ деб ҳисобланмоқда, натижада эса бу соғлиқни сақлаш тизими орган ва муассасаларининг профилактик фаолияти ролини ошишига олиб келади. Шунини таъкидлаб, ўтиш керакки «Соғломларни саломатлигини сақлаш» концепцияси ҳаётий ҳақиқатга айланиши зарур, бу эса ўз навбатида соғлиқни сақлаш системаси ресурсларидан унумли фойдаланишга олиб келади. "Касални даволашдан уни олдини олиш афзал" деган мақол бор. Биринчидан беморни касаллигини даволашга кетган маблағ, касаликни олдини олишга сарфланадиган моддий маблағдан анча қиммат туради. Иккинчидан касалланган беморнинг руҳий ҳолати, ёки касалини - сурункали формага ўтиши, айрим ҳолларда ногиронликка олиб келиши, ўлим билан тугаш ҳоллари, аҳоли саломатлигига катта путур этказди Ўртача умрни қисқаришига олиб келади, аҳолини меҳнат фаолиятини камайтиради. Ишлаб чиқариш жараёнини бир мунча издан чиқаради. Юқоридагилар ҳалқ хўжалигининг ривожланишига ўз таъсирини кўрсатади ва моддий зарар этказди. Учинчидан беморнинг оиласига моддий ва маънавий зарар этади. Шунинг учун ҳам Республикамизда аҳоли саломатлигини сақлаш, соғлиқни сақлашни ривожлантиришда профилактик чора тадбирларни амалга ошириш устивор йўналишга эга. Соғлиқни сақлаш вазирлиги ҳукумат органлари, ҳокимиятлар, вилоятлар соғлиқни сақлаш бошқармалари, бўлимлари, Шаҳар, туман соғлиқни сақлаш бўлимлари, ҳамда уларнинг жойлардаги органлари санитария-эпидемиология назорати марказлари, маҳалла қўмиталари, "Экосан" "Соғлом авлод учун хайрия жамғармалари» аҳолининг санитария-эпидемиология хотиржамлигини таъминлаш учун атроф муҳитни соғломлаштириш, овқатланишни, меҳнат, турмуш, дам олишда таълим тарбия бериш шароитларини яхшилашга қаратилган қонунчилик санитария ҳолатини яхшилаш ва эпидемияга қарши, табиатни муҳофаза қилишга қаратилган тадбирларни амалга ошириш билан шуғулланади. Соғлиқни сақлаш вазирлиги жойларда профилактик ёрдам йўналишлари ва ҳажмлари, профилактик мақсадларда эмлашлар

Ўтказишнинг муддати ва усуллари белгилайди, аҳоли орасида соғлом турмуш тарзини тарғиб қилишни назорат қилади. Шу жиҳатдан касалликни олдини олишга қаратилган профилактик чора-тадбирларнинг самараси биринчи навбатда аҳолини, оилани, ҳар-бир шахсни тиббий-санитария маданиятига, тиббий фаоллигига, ўз саломатлигини сақлашга бўлган маъсулиятига боғлиқ. Агар аҳоли, ўз саломатлиги устида қайғурмас экан, уни мустаҳкамлаш учун шуғулланмас, курашмас экан, шу юналишда тиббиёт муассасалари олиб бораётган тадбирлар самараси паст, натижаси қониқарсиз бўлиб қола беради. Шу билан бирга ушбу ишларни самарасини оширишда ўрта тиббиёт ходимлар роли жудаям каттадир. Соғлиғини юқотган тақдирда фуқароларни ижтимоий ҳимоя қилиш принципи. Ушбу принцип Ўзбекистоннинг ривожланиш ва ўзига хос тарикқиёт йўлининг энг асосий тамойилларидан бири бўлган аҳолининг кучли ижтимоий ҳимоя қилиш тамойилига тўла мос тушади. "Соғлиқни йўқотганда фуқароларнинг ижтимоий ҳимоя қилиниш, тиббий ижтимоий ёрдам олиш ҳуқуқи" Фуқаролар соғлиғини сақлаш тўғрисидаги" қонуннинг 16 моддасида алоҳида кайд этилган. Жумладан ушбу моддада касал бўлиб қолганда, меҳнат лаёқатини юқотганда ва бошқа ҳолларда фуқаролар профилактик, тахшис қўйиш, даволаш, куч қувватини тиклаш, санатория-курорт, протез-ортопедия ёрдами ва бошқа хил ёрдамни, шунингдек беморларни, меҳнатга лаёқатсиз ва ногирон кишиларни боқиш парваришлар юзасидан ижтимоий чора - тадбирларни, шу жумладан вақтинча меҳнатга лаёқатсизлик нафақаси тўлашни ўз ичига оладиган тиббий ижтимоий ёрдам олиш ҳуқуқига эга. Тиббий ижтимоий ёрдам тиббиёт ходимлари ва бошқа мутахассислар томонидан кўрсатилади деб белгилаб қўйилган.

Фуқаролар ўзларини ихтиёрий равишда тиббий суғурта қилдириш асосида, шунингдек корхоналар, муассасалар ва ташкилотларнинг маблағлари, ўз шахсий маблағлари ҳамда қонун ҳужжатларида таъқиқланмаган бошқа маблағлар ҳисобидан қўшимча тиббий ва бошқа хил хизматлардан фойдаланиш ҳуқуқига эга. Фуқароларнинг айрим тоифалари

протез ортопедик ва мослама буюмлар ва эшитиш аппаратлари, ҳаракатланиш воситалари ва бошқа махсус воситалар билан имтиёзли тарзда таъминланиш ҳуқуқига эга.

Назорат саволлари

1. Саломатликни муҳофазалаш тизмига таъриф беринг.
2. Саломатлик турлари?
3. Саломатликка таъсир этувчи омиллар?
4. СТТ шакиллантиришда хамшираларнинг роли?

Фойдаланилган адабиётлар

1. Маматкулов Б. Жамоат саломатлиги ва соғлиқни сақлашни бошқариш. Т. 2019.
2. Маматкулов Б. Соғлиқни сақлаш менежменти ва иқтисодиёти. Т., 2015.
3. Маматкулов Б., Рустамова Х.Е. Жамоада хамширалик иши. Т. 2016.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармон ва Қарорлари.

Интернет сайтлар: www.ziyonet.uz, www.sestra.ru, tma.uz

V ГЛОССАРИЙ

1.	Мутлоқ хавф –маълум бир вақт ичида аҳолининг (касаллик ёки ўлим) даражаси
2.	Абсолют ўсиш –динамик қатордаги икки даражаси ўртасидаги фарқ
3.	Адекват даволаш –соғлиқни мустаҳкамлаш мақсадида қилинган профилактика самарадорлиги билан баҳоланади
4.	Тезлашув –ўтган авлодлар билан солиштирганда ўсиш ва ривожланиш суъратининг тезлашуви
5.	Тиббий фаоллик –шахс ва ўз саломатлигини асраб авайлаш ва мустаҳкамлашга қаратилган гуруҳлар ва б.қ. фаолиятибўлиб, соғлом турмуш тарзининг етакчи элементларидан биридир.
6.	Анкета –жамоатчилик фикрини сўров маълумотларига таяниб маълумот йиғишга мўлжалланган ҳужжат
7.	Инсонлар яшаши учун хавфсиз муҳит – инсонга таъсир этувчи хавфли омилларнинг йўқлиги
8.	Бепарво - яшаши учун жойнинг йўқлиги, бепарво
9.	Биологик фаол кўшимчалар –инсонларнинг кунлик озиқ-овқати рационада табиий ва суъний, биологик ва концентранган ҳолда кўшиладиган кўшимчалар.
10.	Биологик (анатомик ва физиологик) ёши организмнинг морфо-функционал ривожланиш борасида эришган даражаси
11.	Биологик ритм –тана тизимлари функционал ҳолатининг тебраниши
12.	Биоэтик –соғлиқни сақлаш, тиббиёт ва тиббиёт фани билан боғлиқ қонунлар тамойиллар ва муаммолар профессионал фаолиятни тартибга солувчи фан
13.	Тинч хотиржамлик –жисмоний саломатлик, эмоционал қўлайлик ва иқтисодий хавфсизлик бундан ташқари жамиятда фуқароларга тиббий ёрдам кўрсатиш фаолиятига эришиш

14.	Касаллик –жами эндоген ёки экзоген омиллар таъсирида адаптоген механизмларни парчаланиши оқибатида тананинг , фаолиятини қисман чеклаш фаолияти эркинлигини чекланиши билан ифодаланади. (ЖССТ)
15.	Бемор – касаллиги бор жисмоний шахслар
16.	Валеология –соғлом шахсларнинг саломатлигини ўрганувчи ва организм резервларидан тўғри фойдаланиш тўғрисидаги фан.
17.	Ўзаро боғлиқлик –бир-бири билан ўзаро боғлиқлик.
18.	Валеологик таълим –илмий ва амалий билми ва кўникма, хулқ ва шахсий соғлиқни сақлаш ва одамлар соғлиғини сақлаш учун фойдали маслаҳатлар ва муносабатларни таъминлаш фаолияти.
19.	Валеологик ўқишбу соғлиқни сақлаш ва инсон саломатлигини асраш, ривожлантириш, соғлиқни сақлаш одат ва кўникмаларидан тўғри фойдаланиш, шахсий саломатлоикни асраш тўғрисидаги билимлар мажмуи.Соғлом турмуш тарзини тарғиб қилиш воситаларини ва соғлом турмуш тарзини тўғри шакллантириш .
20.	Валеологик тарбия –бир умр қадриятларнинг ажралмас қисми ва саломатлик ва соғлом турмуш тарзи, оддий маданий қадриятларга йўналтирилган жараён.

VI АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

Махсус адабиётлар

1. Разикова И.С. «Терапияда хамширалик иши» - Дарслик. Тошкент “ZUHRA VARAKA BIZNES”МСНҲ босмаҳонаси. 2018 йил.
2. В.Н. Петров, В.А.Лопатинков, В.Л.Эмануэль, Н.Г.Петрова “Сестринское дело в терапии” Москва 2017 год.
3. Г.П.Котельников “Сестринское дело профессиональные дисциплины”. Ростов н\д. 2007 год
4. В.Г. Лычёв, Корманов В.К., “Сестринское дело в терапии. С курсом первичной медицинской помощи” Москва 2012 год.
5. Халматова Б.Т., Ўразалиева И.Р. Эшбоева К.Ў., Қосимова Д.И. “Ҳамширалик касаллик тарихи. Ҳамширалик амалиётида шахслараро мулоқат кўникмалари” ўқув-услубий қўлланма.Тошкент – 2010 й
6. Перфильева Г.М. “Теория сестринского дела“ Москва – 2010 г
7. Б.М.Маматқўлов. «Жамоат саломатлиги ва соғлиқни сақлашнинг бошқариш» (тиббиёт институтлари талабалари учун дарслик), М. Тошкент 2013й.
8. Маматкулов Б., Рустамова Х.Е. Жамоада хамширалик иши. Т. 2016.
9. “Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги тизимидаги тиббиёт муассасаларида юритиладиган тиббий ҳисоб ҳужжатларни тасдиқлаш ҳақида” 2017 йил 25 декабрдаги № 777-сонли буйруғи. Тошкент шаҳар.

Интернет маълумотлари

1. www.scopus.com
2. [www. Ziyonet. Uz](http://www.Ziyonet.Uz) [www. edu. uz](http://www.edu.uz)
3. Infocom.uz электрон журнали: www.infocom.uz
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Матбуот маркази сайти: www.press-service.uz

4. Ўзбекистон Республикаси Давлат Ҳокимияти портали: www.gov.uz
5. Ахборот-kommunikatsiya texnologiyalari izohli lug'ati, 2004, UNDP DDI: Programme www.lugat.uz, www.glossaiy.uz
6. Ўзбек интернет ресурсларининг каталоги: www.uz
7. Ахборот resurs markazi <http://www.assc.uz/>
8. [www. tma. uz](http://www.tma.uz)
9. [www. Medbook.ru](http://www.Medbook.ru)
- 10.**[www. Medlinks.ru](http://www.Medlinks.ru)